

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА
Географічний факультет
Кафедра економічної географії та екологічного менеджменту

**КРАЄЗНАВЧО-ПОШУКОВА РОБОТА ПРИ ВИВЧЕННІ
ГЕОГРАФІЇ У 8 КЛАСІ**

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Роботу виконала:
студентка 6 курсу 6 групи
спеціальності 014.07 Середня освіта
(Географія)
ОП «Географія»
Аксюк Катерина
Науковий керівник:
к.г.н., доц. Ячнюк М.О.

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри № 7

від „6” грудня 2022р.

Зав. кафедри _____ д.г.н., проф. Валерій РУДЕНКО

Чернівці – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ КРАЄЗНАВЧОГО ПІДХОДУ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ.....	6
1.1 Теоретичні основи дослідження дефініції «краєзнавчий підхід»...6	
1.2 Суть поняття «краєзнавчо-пошукова робота».....	13
1.3 Принципи і методи краєзнавчої роботи.....	19
1.4 Особливості реалізації краєзнавчого підходу в шкільній географії.....	29
Висновки до розділу 1.....	36
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ КРАЄЗНАВЧО-ПОШУКОВОЇ РОБОТИ ПРИ ВИВЧЕННІ ГЕОГРАФІЇ У 8 КЛАСІ.....	37
2.1. Характеристика навчальної програми з географії у 8-му класі «Географія України: природа та населення».....	37
2.2. Розвиток географічних компетентностей учнів під час вивчення курсу «Україна у світі: природа, населення».....	40
2.3. Особливості використання краєзнавчих матеріалів під час вивчення «Україна у світі: природа, населення».....	42
Висновки до розділу 2.....	45
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНЕ ВПРОВАДЖЕННЯ КРАЄЗНАВЧО-ПОШУКОВОЇ РОБОТИ ПРИ ВИВЧЕННІ ГЕОГРАФІЇ У 8 КЛАСІ.....	47
3.1. Особливості застосування краєзнавчо-пошукової роботи на уроках географії у 8 класі.....	47

	3
3.2. Особливості застосування краєзнавчо-пошукової роботи з географії у 8 класі під час позаурочної роботи.....	52
3.3. Особливості застосування краєзнавчо-пошукової роботи під час навчальної практики.....	57
3.4. Рекомендації для краєзнавчо-пошукової роботи учнів під час вивчення географії у 8 класі.....	59
Висновки до розділу 3.....	63
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	68
ДОДАТКИ.....	75

ВСТУП

Актуальність. Навчання в школі відіграє важливу роль у забезпеченні належної теоретичної підготовки школярів до майбутньої активної участі в державотворенні та формуванні громадянства. Воно проявляється в багатьох формах, що сприяє моральному вихованні, праці, естетики, екології, спорту тощо, розширює кругозір дітей шкільного віку, виховує їхні пізнавальні інтереси. У процесі краєзнавчої роботи учні самостійно освоюють підручники, оволодівають життєвими навичками, готуються до практичної діяльності, розширюють і знання. Тому вивчення рідного краю розглядається не тільки як діяльність школярів, спрямована на вивчення місця, а й як одна з умов удосконалення викладання навчальних предметів, особливо географії.

Об'єкт дослідження виступає краєзнавчо-пошукова робота учнів при вивченні географії у 8 класі. А предметом методика застосування краєзнавчо-пошукової роботи на уроках географії у 8 класі.

Мета розкрити засади формування краєзнавчих знань основної школи у процесі вивчення географії. Відповідно до мети, були поставлені наступні завдання:

- Визначити основні напрями краєзнавчої складової навчального змісту і напрямки її впливу на процес вивчення географії.
- Дослідити форми і методи реалізації краєзнавчих матеріалів у вітчизняній методиці навчання географії та особливості її впровадження при викладанні географії в школі.
- Визначити суть поняття краєзнавчо-пошукова робота.
- Охарактеризувати особливості реалізації краєзнавчо-пошукової роботи під вивчення географії у 8 класі;
- Дослідити особливості практичного впровадження краєзнавчо-пошукової роботи при вивченні географії у 8 класі.

Методологічною основою дослідження виступали загальнопедагогічні підходи географічної освіти, які відображено в працях таких вітчизняних

науковців: Л. Величко, С. Гончаренко, Я. Жупанський, В. Корнєєв, В. Л. Величко, В. Обозний, В. Геринович, К. Дубняк, Л. Миловидов, П. Мостовий, О. Музиченко, А. Поляков, Г. Пустовіт, С. Рудницький, П. Тутковський, В. Круль, І. Ковальчук та інші.

Важливими методологічними концептами дослідження є, також, положення гуманізації навчання в основній школі, положення про застосування компетентнісного, особистісно зорієнтованого, діяльнісного та краєзнавчого підходів у навчанні географії, краєзнавчі аспекти географічної освіти, які в цілому закладені в нормативно-правових державних документах та концептуальних документах, то стосуються розвитку загальної середньої освіти: Закон України «Про освіту». Закон України «Про загальну середню освіту». «Державна національна програма «Освіта». Україна XXI століття». Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті. Державний стандарт базової і повної загальної освіти, затверджений Постановою Кабінету міністрів України від 23.11.2011 р.. Концепція географічної освіти в основній школі.

РОЗДІЛ 1

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ КРАЄЗНАВЧОГО ПІДХОДУ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

1.1. Теоретичні основи дослідження дефініції «краєзнавчий підхід»

Законом України "Про освіту", Державною національною програмою "Освіта"(Україна ХХ століття), Концепцією виховання в національній системі освіти визначено стратегічні завдання загальноосвітньої школи та виховання підростаючого покоління, формування світогляду, вірувань, високої моралі і духовності. І великий потенціал для досягнення цих завдань полягає в українській педагогічній спадщині та освітній історії. Водночас слід зазначити, що не всі періоди та педагогічні явища вивчені належним чином. До них відноситься форма краєзнавчо-дослідницької діяльності учнів у закладах загальної середньої освіти.

Особливо важливими у вивченні краєзнавства в школах були 1920-1930-ті роки. В. Богданов, П. Волобуїв, В. Геринович, К. Дубняк, Л. Миловидов, П. Мостовий, О. Музиченко, А. Поляков, Г. Пустовіт, С. Рудницький, П. Тутковський та сучасні дослідники М. Антонєць, В. Корнєв, Т. Самоплавська, О. Сухомлинська, С. Філоненко та ін.

Науковими основами реалізації краєзнавчого підходу в сучасних умовах послужили основні напрямки географічної науки, що відображають її ціннісні, гуманістичні, культурологічні аспекти, високий інтеграційний потенціал. Проблеми краєзнавства, краєзнавчої діяльності в загальноосвітній та вищій школі висвітлювали відомі педагоги і географи (М. Баранський, О. Барков, Л. Берг, Т. Герасімова, А. Даринський, А. Дзенс-Литовський). В Україні питання українського краєзнавства, стрижневою частиною якого є географічне краєзнавство, розробляли М. Костриця, М. Крачило, В. Круль, В. Обозний, М. Откаленко, С. Рудницький, В. Серебрій. В останнє десятиріччя з'явилося чимало досліджень, в яких відображені різноманітні аспекти

підготовки студентів (переважно географів) до краєзнавчої діяльності. За змістом досвід зазначених досліджень має широкий спектр напрямків: краєзнавча діяльність як засіб розвитку пізнавальних і творчих здібностей (І. Безкоровайний, І. Бондаренко, В. Липанак, М. Соловей); модернізація краєзнавчої педагогічної освіти (С. Бабкова, А. Гудзевич, Н. Муніч, В. Обозний, О. Плахотнік, О. Тімець); методи та методичні прийоми географічного краєзнавства (В. Бенедюк, І. Ковальчук, В. Корнєєв, В. Редіна); роль краєзнавства у виховній роботі (Т. Вайда, В. Матіяш, Т. Міщенко, Л. Паламарчук, І. Пілат).

Краєзнавство – це комплексне вивчення природних, соціально-економічних та історичних умов розвитку рідного краю. На початку 20 століття в навчальній літературі почав широко використовуватися термін «краєзнавство». Хоча ідея організації освіти та виховання на основі використання місцевих матеріалів серед учителів була дуже рано, а в 1860-х роках, вона стала популярною. Розглядаючи проблему вивчення географії в школі, особливу увагу необхідно приділяти вивченню вітчизняної географії та географії навколишнього середовища (батьківщини у вузькому розумінні). Ушинський дає найбільш повне теоретичне обґрунтування місця методів дослідження в навчанні та вихованні. Ще наприкінці 1920-х — на початку 1930-х років уроки географії будувалися на відвертому краєзнавстві. Організації систематичних спостережень за природою сприяють екскурсії та краєзнавча робота. Це наближає навчання до практики і знаходить своє відображення в позакласній та позааудиторній роботі з учнями, особливо в туристичних і краєзнавчих організаціях, де проходить навчання за методикою Макаренка. Одночасно з працею Макаренка розвивалася наукова діяльність основоположника українського географічного краєзнавства С. Рудницького. У своїх працях вчений визначає Україну як географічну одиницю. Але центром його наукових уподобань є саме вивчення географії та краєзнавства окремих регіонів України. У зв'язку з цим він детально досліджує чотири аспекти території: кордони, склад, географічне та

геополітичне положення, вплив природного середовища на формування держави, її менталітет, економічне становище, тип економічних відносин, як в Україні. в цілому та його регіону.

В українській географічній літературі 1920-х рр. точилася гостра дискусія про природу самого краєзнавства та його відношення до географії. Складність визначення краєзнавства як науки пояснюється безсистемністю та неорганізованістю вивчення окремих територій, у зв'язку з чим дефініція краєзнавства залишається невизначеною. У цьому контексті головним методологічним питанням залишається визначення наукового статусу краєзнавства. Загалом можна виділити три підходи до розуміння краєзнавства:

- 1) краєзнавство як метод природничих та економічних наукових досліджень,
- 2) як початковий курс шкільної географії,
- 3) як окрему інтегровану науку.

Професор К. Дубняк повністю підтвердив теоретичні основи краєзнавства як самостійної науки української географії. Він порівняв методологічний статус українського краєзнавства 1920-х рр. з географією кінця ХІХ ст. Професор К. Дубняк погоджується з А. Геттнером, що географія – це хронологічна наука про земну поверхню, а тому «на думку вчених, справжньою сферою праці географів є краєзнавство». Л. . Берг каже, що місцева історія («країнознавство») – це справді годинна наука, яку слід було б називати географією. При цьому аспекти фізичної географії залишаються за межами цієї географії, або повністю розглядаються в контексті взаємодії суспільства і природи. Професор К. Дубняк надає власне розуміння економічної географії як «окремої економічної зони, окремої держави, як комплексу економічних зон, держав і державних груп [...]». Також він вважає краєзнавство галуззю географічної науки і наголошує, що об'єктом (дисципліною) географічної науки є сама місцевість («ландшафт, місце, частина земної поверхні»). Помітно, що вчений ототожнює поняття

краєзнавства з географічним поняттям конкретної території: «Краєзнавство – це наука, яка вивчає засоби виробництва та стан продуктивних сил у межах певної географічної території». Таким чином тематика краєзнавства ідентифікується як географічна наука.

Професор К. Дубняк, на відміну від поглядів географічної школи акад. С. Рудницького про динаміку географічних об'єктів, наголошує на вивченні минулого та необхідності географічного передбачення.

Тому професор К. Дубняк схильний розглядати географію як сильного супротивника фізіоцентризму, але ми також не можемо назвати його представником антропоцентризму, оскільки він завжди ставив космос як предмет географічного дослідження в наукових дослідженнях. Дещо іншу позицію з цього приводу займає професор О. Ветухов: «географія та краєзнавство найближчі, але все ж не злиті» [1, с.2]. На підставі цього висновку професор О. Ветухов масштабністю дослідження підтвердив різницю між географією та краєзнавством. У контексті внутрішньої структури (історії місць) географії професор К. Дубняк зокрема зазначив, що її економічна складова відображає справжній стан впливу людини на природу. Тому головною складовою науки він називає «економічне регіоназнавство». Термін вживається ним як синонім економічної географії, однак К. Дубняк висловлюється невірно, на його думку, представники напряму галузевої статистики трактують економічну географію як науку про галузь господарства. Тому економічну географію він називає «геоекономікою». Інші вітчизняні вчені, зокрема проф. М. Андрусяк, В. Геринович, М. Кордуба, Ф. Матвієнко-Гарнага, М. Самбікін, Б. Стопневич та багато інших українських вчених, чії краєзнавчі дослідження 1920-х рр. наразі недоступні, мало вивчені, а то й зовсім невідомі. Наприклад, книга професора Ф. Матвієнка-Гарнага «Краєзнавство і краєзнавчі твори» (1930). У цій монографії він висвітлює методологічні основи краєзнавства та детально описує методи і прийоми краєзнавства

У 1950-1960-х роках регулярно виходив краєзнавчий збірник «Шкільне краєзнавство», заснований ініціатором, а незмінним головним редактором був професор. О. Т. Діброва.

По кожному регіону видано серію підручників з географії. Професор О. Т. Діброва видав підручник з географії Української Радянської Соціалістичної Республіки. Головні управління геодезії та картографії видають регіональні навчальні карти. Прийнятий у 1958 р. закон значно підвищив роль краєзнавства в освіті та виховній роботі [1].

Закон про зв'язки між школою та життям. Відповідно до цього закону в 1960 році школа перейшла на нову географічну програму, засновану на краєзнавчій основі. До краєзнавчої роботи поступово долучаються школи. Крім того, якщо раніше районне навчання було переважно гуртковим, з невеликою кількістю учнів, то після прийняття закону робота урізноманітниться, набуде нових форм і стане масовою. Особливого розмаху та популярності набули туристичні екскурсії, пригоди та екскурсії по рідній країні. Географічна освіта в школі все більше базується на засадах краєзнавства.

До написання багатотомної історії міст і сіл України 1960-1970-х років було залучено велику кількість істориків і географів, а також кращих краєзнавців республіки.

Серед краєзнавчих можна виділити праці методистів та методистів-викладачів вищих навчальних закладів. У 1950-1960-х роках з'явилися праці М. Русакова з методології вивчення території поселення. У 1970-х роках М. Костириці опублікував праці з методики організації краєзнавства, а у 1980-х роках – М. Крачило з методики організації екскурсійно-краєзнавчої роботи.

З метою посилення краєзнавчої роботи в Україні Українське географічне товариство скликало першу краєзнавчу конференцію (1992) державного рівня.

Обов'язкове використання краєзнавчих матеріалів під час навчання географії та інших шкільних предметів тісно пов'язує позакласну краєзнавчу

(туристсько-краєзнавчу роботу) з навчальним краєзнавством, зміст і характер якого визначається навчальною програмою, затвердженою Міносвіти. Україна в 1992 році.

Комплексне наукове дослідження території країни (регіону) називається регіональним. Термін «регіон» має такі значення: велика територія, утворена як історична географічна територія (наприклад, Галичина, Буковина); адміністративна регіональна одиниця (наприклад, Чернівецька область, Заставнівський район тощо); місто, село, селище. Краєзнавство в «Енциклопедії українознавства» розглядається як «сукупність відомостей про країну з точки зору географії, історії, етнографії, народного господарства тощо». В «Українському педагогічному словнику» шкільне краєзнавство визначається як освітня діяльність, яка «включає інтегроване навчання в навчальних планах і позакласній роботі на території країни (області, районі, місті тощо)». Отже, краєзнавство – це вивчення відносно невеликої території (іноді всієї області, регіону) складаються місцевими силами з метою складання їх сукупної характеристики (географії, історії та ін.). Його завданням було вивчення батьківщини. Об'єктами краєзнавства є пам'ятки історії, природи, населення, господарства, культури, матеріальної та духовної культури.

Краєзнавство здавна визнано одним із найважливіших засобів зв'язку навчання та виховання з життям – одного з основних принципів педагогіки. Ідея вивчення рідного краю і використання краєзнавчого матеріалу в навчально-виховній роботі отримала педагогічне обґрунтування ще в працях чеського педагога Яна Коменського, французького мислителя й педагога Жана-Жака Руссо. Видатні німецькі педагоги А. Дістервег, К. Ріттер, Х. Зальцман вважали, що краєзнавство слід реалізовувати у формі особливого предмету – вітчизнознавства. Чималий інтерес до шкільного краєзнавства виявляв К. Д. Ушинський, який підкреслював необхідність розвитку в дітей «інстинкту місцевості», уміння бачити її загалом, з усіма особливостями природи, історії, життя, розвитку тощо. Він наголошував на необхідності

включення до шкільної програми спеціального предмета, що передбачав би вивчення рідного краю відповідно до «горизонту кожної місцевості» та вважав, що «успішним є навчання, яке здійснюється на базі краєзнавства». Ушинський теоретично обґрунтував необхідність використання краєзнавчого матеріалу в навчально-виховному процесі й започаткував практику шкільного краєзнавства, бо вбачав у ньому могутній засіб вивчення Вітчизни. Він першим запропонував ввести до навчальних планів початкових шкіл предмет вітчизнознавство.

До 1917 р. терміну «краєзнавство» не було, тому у школах викладалося «Батьківщинознавство» або «Вітчизнознавство».

Видатний український педагог Софія Русова теж нерозривно пов'язувала вивчення географії із краєзнавством. Вона доводила, що вивчення географії починається з пізнання національних цінностей, із глибокого вивчення природи та культури рідного краю: «...треба добре знати свій край, бо рідна земля все одно, що велика сім'я, а земляки — все одно, що родичі». У посібнику «Методика початкової географії» С Русова наголошувала, що географія має базуватися на краєзнавчих засадах. Саме вона запропонувала створити товариство організації подорожей — прототип сучасних центрів туризму й краєзнавства сучасної молоді. Екскурсії вона розглядала як засіб пізнання своєї місцевості, відзначаючи їх позитивну роль у вивченні географії.

Важливе місце краєзнавчій роботі в системі вдосконалення навчально-виховного процесу у школах надавали П. Блонський, О. Духнович, А. Макаренко, А. Пінкевич, В. Сухомлинський, С. Шацький.

Головною метою краєзнавства є систематизація інформації про окремі природні та історичні пам'ятки, місця, події, явища. Краєзнавство використовує надбання географії, історії, мистецтва, релігії, етнографії, які разом дають змогу сформувати цілісне уявлення про визначні місця та пам'ятки краю. Об'єктами краєзнавчого вивчення є як природні особливості, так і ресурси певного краю, його історичний, соціальний, економічний,

політичний і культурний розвиток. Зокрема географічне краєзнавство здійснює комплексне вивчення природних особливостей конкретної місцевості, поєднання природних компонентів на досліджуваній території, характерних для неї природних явищ та унікальних об'єктів.

Вивчення географії та краєзнавства зробила нероздільним і чудовий український педагог Софія Русова. Вона показала, що вивчення географії починається з усвідомлення національних цінностей, заглиблення в природу і культуру рідного краю: «...свій край треба знати, бо рідний край – як велика родина, земляки – як рідні». У Посібнику з елементарної методики географії С. Русова наголошує, що географія має базуватися на засадах краєзнавства. Саме вона запропонувала створити компанію з організації туризму – прототип сучасного туризму та місцевих історичних центрів для сучасної молоді. Вона розглядає екскурсії як спосіб дізнатися про свою місцевість, відзначаючи їх позитивну роль у вивченні географії.

П. Блонський, О. Духнович, А. Макаренко, А. Пінкевич, В. Сухомлинський та С. Шацький важливе місце в системі вдосконалення процесу шкільного навчання ставили краєзнавчу роботу.

Основна мета краєзнавства — систематизація відомостей про окремі природні та історичні об'єкти, місця, події, явища. Краєзнавство спирається на географічні, історичні, мистецькі, релігійні та етнографічні надбання, щоб у сукупності сформувати цілісне уявлення про визначні місця та визначні місця регіону. Об'єктом краєзнавчого дослідження є не лише природні особливості та ресурси певної території, а й її історичний, соціальний, економічний, політичний і культурний розвиток. Зокрема, історія краєзнавчої географії — це комплексне дослідження природних особливостей певної місцевості, поєднання природних компонентів досліджуваної території, природних явищ, унікальних об'єктів з особливостями місцевості.

1.2. Суть поняття «краєзнавчо-пошукова робота»

Сучасні професійні викладачі не тільки самі стають дослідниками, а й організовують дослідницьку діяльність студентів. Це сприяє позитивній пізнавальній діяльності учнів, залучає їх до пошуку розв'язання складних, проблемних завдань. Водночас оновлював свої знання та розвивав аналітичні здібності, уміння абстрагуватися, робити висновки та узагальнювати. Організуючи дослідницьку діяльність учнів на уроках історії, вчителі стимулюють творчу активність, емоційне сприйняття, залучають до наукової роботи, вчать самостійно шукати нестандартні рішення, що виникають. Тому в сучасній школі особливу увагу приділяють методиці організації дослідницької діяльності учнів.

Дослідницька діяльність є вищою формою самоосвітньої діяльності студента. Формування науково-дослідницьких умінь молодших школярів – складний і довготривалий процес. Він не виникає на порожньому місці і не розвивається сам по собі. Викладацький склад поступово та методично розвиває науково-дослідницькі навички, здійснює контроль за науковою діяльністю студентів, проводить консультації.

У психолого-педагогічній літературі пошуково-дослідницька діяльність студентів розглядається як процес залучення індивідів до самостійного збору та дослідження інформації, на основі якої розвиваються міцні знання, компетентності, навички пізнавальної та творчої діяльності.

Мета використання дослідницьких методів у навчанні полягає в тому, щоб дозволити учням отримати досвід дослідницької роботи, яка поєднує в собі інтелект, дослідницькі навички та творчий потенціал і спирається на них для формування позитивних, компетентних і творчих особистостей.

Пошуково-дослідницька діяльність є найефективнішою ланкою переходу від навчального до наукового дослідження, оскільки охоплює практично всі складові наукового дослідження і веде до створення нової продукції.

Застосовуючи дослідницькі методики, ми вирішуємо багато педагогічних завдань: навчаємо використовувати методи та прийоми

дослідження при вивченні предметів шкільної програми, розвиваємо дослідницькі вміння та компетентності, прищеплюємо інтерес до навчання та наукових досліджень, збагачуємо творчі здібності учнів. формувати свій дослідницький досвід тощо.

Основними формами залучення школярів до пошуково-дослідницької діяльності є участь у науковому гуртку, товариствах, гуртках, творчі лабораторні роботи, індивідуальна та групова робота учнів у науково-дослідних роботах. Це науково-практичні конференції, семінари, злети, конкурси – виставки науково-дослідницьких робіт, навчальні екскурсії, експедиції, віртуальні змагання під час навчання та канікул.

Під час систематичної пошуково-дослідницької роботи у учнів формуються дослідницькі вміння:

- Інтелект - аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та систематизація, абстрагування, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, ставити запитання та формулювати гіпотези, знаходити та використовувати аналогії, дедуктивні висновки та докази;

- Практичний - використання навчальної, довідкової та додаткової літератури, підбір експериментального матеріалу, оформлення результатів дослідження; самоорганізація та самоконтроль - планування пошукової та дослідницької роботи, раціональне використання часу та діяльності, перевірка отриманих результатів, самостійне навчання, оцінка.

Розрізняють два основних види науково-дослідної роботи учнів: навчальні наукові проекти та дипломні роботи. Під час написання дипломної роботи студенти роблять перший крок до написання наукової роботи. Школярі вчаться користуватися науковою літературою та набувають навичок аналізу необхідної інформації.

Однією з форм розвитку творчого потенціалу вихованців є Національна академія мистецтв України. Результатом навчання учнів у закладах освіти є написання наукових робіт під керівництвом викладачів, виступи дітей на наукових конференціях та захист їх на конкурсах-захистах.

Навчальний процес ЗНО має свої особливості, які відрізняються від загальноосвітнього навчального плану в школах. Адже, на відміну від стабільного навчального плану, програми та курси природничого факультету охоплюють галузі знань і практичної діяльності, що виходять за межі навчального плану, враховуючи при цьому індивідуальні інтереси та творчий потенціал дитини.

Працюючи над науково-дослідним проектом, студенти знайомляться з такими категоріями, як об'єкти та теми дослідження, актуальність та новизна тем дослідження. Систематично залучати учнів початкових класів до пошуково-дослідницької діяльності, активно розвивати їх творчі здібності та творчу діяльність, брати на провідне місце позитивну мотивацію творчої діяльності, формувати творчі риси характеру та творчі інтелектуальні якості, систематично здобувати нові знання та нові здібності та формуються навички, бажання творчо їх використовувати, досліджувати, експериментувати.

Вивчення літератури, використання оригінальних матеріалів тощо мають сприяти здобуттю учнями загальної освіти, озброювати їх навичками самоосвіти та формувати потреби в саморозвитку.

Тому при правильній організації роботи пошук і дослідження освітніх програм, до яких залучені учні, є вірним шляхом для кожного старшокласника зрозуміти свої творчі здібності та розвинути інтелектуальні здібності.

При відмінності в освітніх рівнях і типах перед педагогами постає багато складних завдань, пов'язаних в основному з розвитком творчого потенціалу школярів. Учні необхідно залучати до науково-дослідної роботи. Організаторами та першими науковими керівниками науково-дослідної роботи учнів мають бути викладачі. Робота вчителів у цьому напрямі не повинна бути стихійною і безсистемною. Тільки продумана, логічно побудована система навчального плану в організації науково-дослідної діяльності студентів може дати бажані результати. Учні з когнітивним

підходом до науки зможуть визначити проблему, не тільки зрозуміти та вивчити її, а й самостійно придумати нестандартні, креативні, оригінальні рішення. Саме такі випускники потрібні сучасному суспільству.

А викладачі, дотримуються системи роботи з організації науково-дослідницької діяльності студентів, виконують соціальне замовлення суспільства – формують конкурентоспроможних випускників. Без самостійних методів вирішення проблем, тобто постановки завдань, планування пошуків, формулювання гіпотез (робочих гіпотез), пошуку прийомів і способів вирішення проблем, систематичного і систематичного спостереження, узагальнення фактів і відомостей, пошуково-дослідницька спрямованість краєзнавчої роботи неможлива.

Залежно від віку дітей шкільного віку, їх готовності до засвоєння певних знань, а також питання економічного використання навчального предмета дослідницька ініціативна робота може цілеспрямовано проводитися за різними темами. Ця робота має бути корисною для суспільства (виявлення нових мінерально-сировинних ресурсів, збір зразків рослин, проведення найпростіших водогосподарських досліджень, заходи з охорони природних і культурно-історичних пам'яток, допомога школам у виготовленні навчального обладнання та посібників тощо).

Обсяг географічних спостережень і досліджень, які проводяться під час екскурсій та екскурсій, залежить насамперед від рівня оснащення юного дослідника інструментами та апаратурою, дослідницьких умінь і часу, витраченого на дослідження. Сфера географічних досліджень значно ширша на складних маршрутах і значно вужча на спеціальних маршрутах (геологія, ґрунт, гідрологія, ботаніка та ін.).

Під час екскурсій та екскурсій студенти під керівництвом учителів географії проводять такі дослідження: геологія, гідрогеологія, геоморфологія, метеорологія, гідрологія, ґрунти, флора землі, зоогеографія, фенологія, ландшафт, економічна географія, топоніми та ін.

Дослідницька робота учнів у походах та екскурсіях сприяє міцному закріпленню та розширенню отриманих у школі знань, сприяє вихованню у дітей любові до науки, формує перші навички науково-дослідницької діяльності. Відчувши смак творчої праці, багато старшокласників уже не хочуть кидати науку, закінчивши школу, вони вступають у фахову науку через університет.

Вивчення природних умов і ресурсів, населення та господарства регіону є важливою частиною наукових досліджень у галузі туризму та краєзнавства. Окремо за певним планом вивчаються окремі компоненти природи, простежуються взаємовпливи і взаємозв'язки, узагальнюється характеристика всього природно-територіального комплексу. Юні дослідники вивчають властивості туристичних територій за географічно загальноприйнятими планами: географічне положення, геологічну будову, рельєф, корисні копалини, клімат, гідрологічну мережу, ґрунт, рослинний і тваринний світ.

У плані кожної екскурсії або екскурсії має бути передбачено проведення різноманітних досліджень, а краєзнавчі дослідження мають бути постійними під час багатоденних і одноденних походів та екскурсій.

Слід зазначити, що одноденні походи та екскурсії рідним краєм дозволяють довгостроково вивчати одні й ті самі географічні об'єкти, явища та процеси. Це дає змогу зібрати важливий матеріал для теоретичних узагальнень і практичних рекомендацій.

Пізнання рідної країни, збирання та систематизація пізнавального дослідницького матеріалу є невід'ємною частиною процесу шкільного навчання.

Під час проектної роботи учні працюють з архівними матеріалами, знаходять експонати, знайомляться з цікавими людьми, фотографують історичні та природні об'єкти, вивчають науково-популярну літературу, спостерігають за природними процесами та явищами. У своїй роботі вони

співпрацюють з різними організаціями: музеями, бібліотеками, закладами культури тощо.

Краєзнавчі матеріали, які учні збирають у пошуковій роботі, представлені у вигляді фотоальбомів, брошур, карт, фресок, таблиць тощо. В кабінеті географії створено краєзнавчий куточок, в якому представлені різноманітні колекції: гірських порід, ґрунту, гербарію та ін.

Накопичений матеріал широко використовується не тільки на уроках географії, історії та біології, а й у виховних заходах: екологічних спартакіадах, виховних годинах, конкурсах, вікторинах, екологічних тижнях.

Вважаю, що участь учнів у краєзнавчій роботі та використання краєзнавчого матеріалу на уроці сприяє формуванню вмінь: Компетентність, особиста підготовленість до життєвої творчості, успішного вирішення життєвих завдань, продуктивної реалізації життя як особистого життєвого проекту.

Отже, краєзнавчу діяльність студента можна розглядати як об'єктивну потребу суспільства, пов'язуючи навчальний процес з актуальними проблемами соціально-економічного та духовно-культурного відродження країни, з підготовкою студентів до суспільно корисної праці та праці.

1.3. Принципи і методи краєзнавчої роботи

Організаційні форма навчання є однією зі складових краєзнавчої науково-дослідної системи.

Виділяють три напрямки роботи з учнями:

1. Навчальний (уроки, факультативні заняття).
2. Позаурочний (заняття в краєзнавчих гуртках, групах).
3. Позашкільний (центри туризму і відпочинку, будинки школярів, центри естетичного виховання).

Працюючи за цими напрямками, вчитель використовує велику кількість форм і методів організації навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Перша форма: вивчення краєзнавчого матеріалу в курсі основного курсу. Тут слід розуміти, що краєзнавчий матеріал використовується як частина уроку географії або як самостійне заняття в рамках навчальної програми.

Використовуючи на цьому уроці місцеві історичні джерела, слід уникати двох крайнощів: «коли географія окремого регіону починає переважати над географією України, таким чином, учні не встигають вивчити програмний матеріал повноцінно – що неприпустимо; коли географії свого краю взагалі не приділяється часу».

Існує декілька можливостей включення краєзнавчого матеріалу в урок: «краєзнавчий вступ до уроку або до одного з питань уроку; краєзнавча конкретизація; краєзнавчий доповнення основних питань; краєзнавчий матеріал основа для вивчення теми або окремих питань уроку [17].»

Перед використанням місцевого історичного матеріалу в навчально-виховному процесі необхідно визначити його місце розташування, зв'язок і співвідношення із загальногеографічним матеріалом. Залежно від змісту місцевих історичних джерел, їх значення для вітчизняної та регіональної історії, виходячи з мети курсу місцеві джерела можуть вивчатися до, на початку, під час і в кінці проходження предмета їх вивчення.

Викладати краєзнавчий матеріал на уроках можуть як вчителі, так і учні. Педагоги, перш за все, прагнуть до того, щоб у результаті систематичного залучення в навчальний процес краєзнавчих матеріалів в учнів формувалася певний масив знань про рідну країну: про основні етапи її розвитку, унікальні природні та демографічні особливості, характеристика, розташування і значення в розвитку.

Дослідження National Geographic завжди проводяться в поєднанні з місцевими історичними даними, тоді як географія корінних народів досліджується на основі географічних знань усієї країни.

Друга форма. Спеціальні навчальні курси для звичайних класів і шкіл, поглиблене вивчення предметів природничого циклу, краєзнавчі матеріали, які використовуються в початковій школі для історичної пропаганди.

Третя форма. Факультативи, тобто спеціальні краєзнавчі курси, йдуть за рахунок шкільної частини. Їх учні виявляють неабиякий інтерес до географії рідної країни. Залежно від змісту факультативи можуть бути курсами загальної географії з місцевоісторичними елементами, а можуть бути повністю побудованими на місцевоісторичному матеріалі. У першому випадку географія рідного краю є методом ретифікації, «Відродження», дослідження географічних процесів і явищ. У другому випадку учні мають можливість отримати системні знання про географію регіону [17].

Основним завданням факультативу «Краєзнавство» є розвиток інтересу до корінного населення, географії та історії та географічних наук з метою поглиблення знань і розвитку здібностей учнів. Зробіть свій внесок у цю мету:

а) Розширення знань за рахунок збільшення джерельної бази: вивчення документів, монографій, географічних назв тощо.

б) Навчити студентів основам наукових досліджень і знати методи географічних досліджень.

в) Залучення учнів до активної пізнавальної діяльності.

Краєзнавча робота побудована таким чином:

- 1 етап - Вступна лекція викладача (оголошується тема, дається завдання, поради школярам, їх оформлення, питання щодо збору, опрацювання та систематизації матеріалів, форми звітності та етапи роботи, оформлення бібліографії, подання вчителем сутності та основних характеристик населення, якими будуть займатися діти регіону. та інформація);

- 2 етап - пригода, екскурсія, екскурсія, знайомство з цікавими людьми;

- 3 етап – майстерні;

- 4 етап - підсумкове теоретичне заняття (де діти звітують про свою роботу над темою).

Але не можна забувати, що всі дослідження школярів проводяться під явним керівництвом вчителів, оскільки досліджень місцевих поселень зазвичай мало, на більшість питань немає правильних відповідей, і необхідно звернути увагу на грамотність зібрану інформацію про дітей правильність і правильність, щоб контролювати її науковість і правдивість [14, с.24-26].

Виходячи з цього принципу взаємодії вчителя та учнів, можна зробити висновок, що вчитель, який організовує краєзнавчу роботу, повинен мати певні характеристики:

- знати основні джерела бібліографії з географії, історіографії та друкованих праць краю;

- йому необхідно знати методичні засади шкільного краєзнавства;

- учитель повинен бути зацікавлений у проведеній роботі, він повинен самостійно досліджувати;

- вчителі-краєзнавці виступають організаторами, створюючи тісний взаємозв'язок між навчанням, позакласною та позашкільною роботою, між факультативами та іншими формами роботи в школі з краєзнавчого навчання, міжпредметними зв'язками на основі краєзнавства.

Основні особливості курсів за вибором: поглиблене теоретичне вивчення підручників; різноманітність форм і методів роботи; самостійна діяльність студентів, науково-пошукова та дослідницька атмосфера; дотримання принципів зацікавленості та добровільності учнів.

Факультативи з краєзнавства поєднують багато форм, прийомів і методів позакласної та аудиторної роботи: музеї та архіви, конференції, екскурсії з семінарськими та практичними заняттями. Найголовніше – учні вчать правильно писати наукову роботу, проводити різноманітні дослідження, анкетування, опитування, користуватися науковою та науково-популярною літературою та ресурсами, набувають досвіду публічних виступів.

Четверта форма. Позакласні заходи. Вони можуть бути масовими, груповими, індивідуальними. У позакласній роботі зміст і вид пізнавальної діяльності учнів узгоджувати з навчальним завданням школи та навчальною програмою курсу краєзнавства.

Тому заходи, які базуються на місцевій історичній інформації та виконуються поза класом, можна поділити на три групи:

- заходи, де учасники виступають споживачами інформації (заняття, екскурсії, зустрічі з представниками влади та іншими цікавими людьми);
- продовження заходів, які учні розпочали на уроці (ігри, свята, виставки творчих робіт);
- заходи, що дозволяють застосувати знання та вміння, набуті учнями на навчальних курсах (захист рефератів, дослідницька робота, пошукові експедиції) [20, с.53-55].

Проте жоден із форматів не може забезпечити всебічного розуміння місцевої історії без участі інших. Тільки добре продумане поєднання різних форм, співпраця вчителів, народних просвітників та інших навчальних закладів, нормальних університетів і членів місцевого історичного товариства дозволить дитині найповніше засвоїти географію та історію свого краю. , чи теоретично на практиці.

Але необхідно пам'ятати наступне: впровадження краєзнавчого матеріалу в різні дисципліни та позакласну роботу повинно мати чіткий план, оскільки надмірна кількість матеріалу також необґрунтована і некоректна, як і його недолік [19].

Проблеми краєзнавства мають комплексний міждисциплінарний характер, і важливу роль у вирішенні цих проблем відіграють географія, історія, біологія, етнографія та інші дисципліни. Їх методи дослідження використовуються в краєзнавстві.

Водночас зв'язок між різними компонентами етнічного краєзнавства виражено чітко і стилізовано «регіон-час-людина».

Тому позакласна робота з природознавства є важливою в діяльності кожного шкільного колективу і є одним із компонентів системи поглиблення знань учнів. Це розвиває їхню активність, інтерес до польових досліджень, формує світогляд, виховує почуття відповідальності за доручену справу, сприяє активізації пізнавальної діяльності дітей, ознайомлює з доступними для них методами наукового дослідження.

Як зазначає В.В. Бенедюк, «Основний напрямок краєзнавчої діяльності школярів, як правило, визначається змістом навчальної програми. При цьому основна увага зосереджується на розкритті найважливіших закономірностей у природному середовищі». Але краєзнавство розглядається не як спеціальна складова педагогіки, а як систематична, цілеспрямована навчально-дослідницька діяльність школярів і вчителів [1, с. 6].

Основою позакласної роботи учнів має бути краєзнавство. Водночас робота вчителя з учнями, їх двостороннє невимушене спілкування на уроці географії чи природничої біології залежить від того, чи вдасться вчителю реалізувати свої професійні інтереси, особливо через особисту зацікавленість у краєзнавчих дослідженнях, а «навіть досвід Багаті вчителі, і не кожен може отримати наукові винагороди. Тому, крім певного досвіду, вони також повинні мати людські якості, такі як творчі науково-дослідницькі здібності» [2].

Від учнів вимагається систематична краєзнавча робота. Протягом навчального року в позаурочний час проводяться краєзнавча чи суспільно-секторна робота, денні екскурсії на околиці населених пунктів, збір та обробка статистичних даних тощо. Одночасно проводяться фіксовані спостереження за явищами природи (метеорологія, гідрологія, геоморфологія, біогеографія, фенологія). Під час відпустки доречно організувати далекі поїздки та екскурсії за межі своєї місцевості.

При розгортанні краєзнавчої роботи в школах вчителі повинні скласти ґрунтовний план дослідження та розробити розгорнутий календарний план виконання плану в певний період часу.

У навчальному курсі передбачається, що спрямованість базується на принципах краєзнавства, за якими дотримується Н.Ю. Рудницької ми розуміємо структуру змісту навчального матеріалу, яка дозволяє встановити зв'язок між науково-теоретичними знаннями школярів і науковими дослідженнями місцевості, де вони проживають. «По суті, – стверджують дослідники, – реалізація регіональних принципів на рівні школи дозволяє регіонально підходити до визначення змісту, методів і форм навчального процесу» [3]. Проте особлива увага приділяється краєзнавчій роботі, яка в основному проводиться поза аудиторією.

В організації краєзнавчої роботи необхідно також застосовувати принцип «естафети поколінь» юних краєзнавців, за якої наступне «покоління» доповнює інформацію, отриману попередниками про їхні поселення, зберігає результати їх досліджень. Звичайно, це стосується і вчителів, які керують краєзнавчою роботою. Залучення учнів до краєзнавчої роботи передбачає виконання ними індивідуальних нескладних завдань протягом встановленого часу до прояву бажання продовжувати краєзнавчу роботу. При цьому не забувайте, що єдиним критерієм залучення учнів до краєзнавчої роботи має бути інтерес до неї і схильність до виконання певної функції (метеорологічні спостереження, ґрунтознавчі дослідження, ботаніко-зоогеографічні дослідження тощо).

Самостійна діяльність учасників краєзнавчої роботи полягає в тому, що учні під керівництвом вчителя самостійно вирішують усі організаційні питання, власноруч готують все необхідне обладнання та власноручно оформляють результати дослідження, які можуть стати основою за написання наукової роботи з природничих наук.

Результати краєзнавчих досліджень також можуть бути використані для досліджень за окремими темами або під час планових екскурсій по населеному пункту. Тому матеріали для краєзнавчих досліджень необхідно оформляти у вигляді колекцій, макетів, схем, карт, схем, текстових планів, постійних експонатів у краєзнавчих куточках чи музеях. З краєзнавчою

роботою школи повинні бути ознайомлені не лише вчителі та учні школи, а й батьки учнів, місцеві організації. Краєзнавчу роботу можна популяризувати у вигляді ситуативних експозицій і доповідей не тільки в школах, а й на рівні селища, району чи області.

Досвід ретельного вивчення краєзнавчої роботи показує, що найбільш прийнятною організаційною формою на початковому етапі краєзнавчої роботи є краєзнавчий гурток, у якому діють спеціальні відділи і невелика кількість людей, у яких з розвитком краєзнавчої роботи школа може поступово переростає в краєзнавче навчання.

До краєзнавчого товариства можуть бути включені такі секції:

1) Ландшафтна, або фізико-географічна, яка здійснює фізико-географічні дослідження навколишньої природи, організовує стаціонарні геоморфологічні спостереження.

2) Економіко-географічна, яка досліджує господарство та населення.

3) Гідро-метеорологічна – організовує систематичні метеорологічні та гідрологічні спостереження та вивчає клімат і гідрологію своєї місцевості.

4) Біогеографічна – вивчає рослинний і тваринний світ своєї місцевості, організовує фенологічні спостереження та екологічні дослідження.

5) Історико-археологічна – досліджує історію свого населеного пункту і його околиць.

Вказана кількість розділів не є обов'язковою. Спочатку їх може бути значно менше, а зі збільшенням кількості учасників гуртка чи товариства – і відділень.

На початку розгортання краєзнавчої роботи всі гуртківці, як правило, спільно готуються за складеним планом, у процесі підготовки вони виявили нахил до певного наукового напрямку і записалися на відповідне дослідження. частина.

Успішність краєзнавчого дослідження місцевості значною мірою визначається його дослідницькою програмою та організацією краєзнавчої роботи (екскурсії та екскурсії, мандрівки та дослідження, робота на

географічних об'єктах і оглядових пунктах, у місцевих історичних куточках і музеях).

Найбільш доступною і популярною формою вивчення рідного краю є екскурсія, для якої переважає елемент живого споглядання. Усі відомі екскурсії можна розділити на три групи: навчальні, краєзнавчі, загальноосвітні. З метою систематизації всіх видів екскурсій їх поділяють на такі види: екскурсії на природу; екскурсії в зоні господарської діяльності населення; екскурсії в зоні культурно-масової діяльності.

Екскурсії в природу включають: екскурсії в живу природу (вивчення внутрішніх водойм, рельєфу, корисних копалин, ґрунтів); вивчення живої природи (світ рослин і тварин), екскурсії загального характеру (екологія, ландшафтознавство, вивчення взаємозв'язку природи і людське суспільство).

Відвідування природи — це не тільки пізнання об'єктів чи явищ і процесів, що в них відбуваються, а й визначення взаємозв'язку між різними компонентами природи, природи та господарсько-культурної діяльності населення з іншого боку.

Позакласні подорожі відрізняються від навчальних тим, що мають на меті заглиблення у виробництво, а також виробництво в цілому та різні частини або сторони його діяльності. Оскільки кожна робота має свої особливості, неможливо розробити ні єдиний план підготовки до екскурсії, ні методику її проведення. Однак деякі проблеми є загальними для всіх економіко-географічних подорожей. Розрізняють декілька принципів шкільного краєзнавства (див. табл. 1.1.).

Таблиця 1.1.

Принципи шкільного краєзнавства

Принцип науковості	Відображення методологічних й теоретичних висновків та положень педагогіки в шкільному краєзнавстві: спостереження, опис об'єкта дослідження, систематизація й чітке обґрунтування узагальнень і висновків фактичними даними.
--------------------	---

Принцип системності й послідовності	Довготривале регулярне вивчення особливостей регіону, без чого не можливо зробити висновки, узагальнення, встановити закономірності, характерні для даної території. Відстежування взаємозв'язків і взаємозумовленостей певних явищ, предметів, подій у даному краї з такими ж в інших регіонах країни.
Принцип доступності	Через пізнання накопиченого краєзнавчого матеріалу поглиблення уявлення про краєзнавчі явища в цілому. Виведення певних закономірностей на основі досвіду вчителів краю, знань про конкретні прояви регіональних особливостей освіти, приклади навчання і виховання.
Принцип комплексності	Наукове і всебічне пізнання рідного краю в різних за змістом і методами досліджень напрямках шкільного краєзнавства, вивчення всіх сторін регіону у взаємозв'язку і взаємообумовленості.
Принцип індивідуалізації	Вивчення й урахування індивідуальних особливостей учнів, їх інтересів, попереднього досвіду з метою підвищення якості навчання роботи з шкільного краєзнавства, всебічного розвитку учнів, розвитку їхніх творчих здібностей.
Принцип регіональності	Врахування конкретних особливостей краю (природних, культурних, історичних, економічних та ін.).
Принцип дослідництва і творчості	Організація різноманітної практичної діяльності учнів, зокрема пошук матеріалу, його аналіз, систематизація, творче переосмислення та практичне застосування.

Основними джерелами шкільного географічного краєзнавства є:

- праці прогресивних дослідників минулого;
- монографії і праці сучасних науковців у галузі краєзнавства;
- шкільні посібники та підручники різних років та періодів;

- соціологічні матеріали;
- статистичні дані різноманітних державних служб;
- матеріали періодичної преси;
- художня література;
- архівні документи.

Отже, шляхів і способів вивчення Батьківщини є багато. Їх вибір залежить насамперед від віку учнів, рівня їх підготовки, цілей курсу, виконуваних робочих завдань.

1.4. Особливості реалізації краєзнавчого підходу в шкільній географії.

Пізнання рідної країни є важливою частиною навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах. Знання та уявлення про далекі країни можуть бути ефективніше сформовані шляхом розуміння особливостей місцевої історії, природи та економіки. Вони є способом втілення особливостей і закономірностей, що вивчаються в інших шкільних предметах. Українознавство починається із всебічного вивчення під керівництвом учителя природних, соціально-економічних та історичних умов країни (села, області, міста, мікрорайону шкіл), тобто краєзнавства. Краєзнавство як комплексний науковий напрям має величезний освітній, виховний і розвиваючий потенціал. Барвисте життя на батьківщині дає невичерпний і невичерпний цікавий наочний матеріал для навчання дітей, який допомагає пов'язати теорію з практикою, конкретизує найскладніші абстрактні поняття, робить їх доступнішими та легшими для розуміння. Принципи краєзнавства дають змогу вчителю будувати роботу за педагогічними правилами – від відомого до невідомого.

Досвід показує, що успішність навчання багато в чому залежить від уміння вчителя стимулювати інтерес до предмета. Це лише попередній, але дуже важливий етап роботи, необхідно розвивати стійкий інтерес до знань і самоосвіти. Інтерес необхідний для творчості, він стимулює дослідницьку та пізнавальну діяльність. Однією з головних умов ефективності формування пізнавального інтересу є взаємозв'язок позакласної та позакласної роботи, тому шкільне краєзнавство є важливим чинником виховання пізнавального інтересу учнів, активізації творчої діяльності учнів. Його заслуговує розглядати як один із ефективних засобів навчання для активізації всієї виховної роботи загальноосвітньої школи.

У шкільному краєзнавстві головна роль — учень під керівництвом учителя. Шкільна система місцевих досліджень включає: екологію, літературу, історію, географію та природничу історію місцевих досліджень.

Рис. 1.1 Схема «Система шкільного краєзнавства»

Сутність шкільного краєзнавства полягає в тому, що учні проводять комплексне вивчення території краю за минулими спостереженнями, за різними матеріалами, переважно під керівництвом учителів, з просвітницькою метою. Шкільне краєзнавство – це система краєзнавчого навчання в шкільній освіті та вихованні, яка здійснюється за різними напрямками, такими як література, історія, географія, природознавство, етнографія, фольклор. Це важливий фактор патріотичного, морального, естетичного, екологічного та фізичного виховання студентів, оскільки розширює світогляд студентів, виховує пізнавальні інтереси студентів, залучає їх до творчої діяльності, формує практичні навички, допомагає у виборі спеціальності. Крім того, краєзнавство допомагає сформувати міцні міждисциплінарні зв'язки, оскільки охоплює географію, історію, літературу та інші напрями.

Але, мабуть, сьогодні варто розглянути питання про викладання такого комплексного курсу, як краєзнавство, на якомусь етапі шкільної програми, що має важливе значення для національного відродження України [7].

У шкільну практику як один із педагогічних принципів виховання входить поняття «краєзнавчий підхід», що означає уточнення, конкретизацію, викриття та підтвердження наукових понять фактами та явищами навколишньої дійсності.

Якщо основним предметом шкільного краєзнавства є всебічне вивчення місцевості, збирання й узагальнення місцевих історичних матеріалів, то «принцип краєзнавства» – встановлення системного зв'язку між навчанням і знаннями в будь-якому курсі географії. Учні отримують прямі результати досліджень з області. Обов'язкове використання набутих предметних знань у навчанні є основною метою навчального краєзнавства.

На основі безпосереднього спостереження за речами і явищами, сприйняття, виявлення законів, індукції, висновків формуються знання, необхідні для використання їх у практичній діяльності.

Навчати географію на основі краєзнавства – це використовувати місцевий матеріал як вихідний пункт для формування географічних уявлень, понять і законів. Краєзнавчі принципи дають змогу порівнювати невідомі території з відомими, що сприяє глибшому засвоєнню школярами навчального матеріалу. Краєзнавчі матеріали на уроках і в позаурочний час сприяють розкриттю загальних закономірностей досліджуваних явищ, підвищують інтерес і глибину розуміння навчальних тем, служать для ілюстрації і позначення основного матеріалу курсу, актуалізації знань учнів, викликають інтерес до нових тем. інтерес. Основним завданням краєзнавства є пізнавальне, наукове, освітнє та практичне вивчення природи, населення, господарства, історії та культури краю. Сидячи за партою, спираючись виключно на підручники з географії, неможливо глибоко і повно зрозуміти світ. Навчальна робота на уроці недостатньо відповідає пізнавальним інтересам того напрямку, за яким навчається учень. На уроках географії через обмеженість часу на вивчення природи малих країн учні можуть засвоювати лише широкі наукові базові знання. Задовольнити пізнавальні інтереси молодших школярів та поглибити й конкретизувати процесуальні географічні

знання найдопитливіших учнів можна лише через різноманітну позакласну краєзнавчу роботу. Тут на допомогу вчителю приходять частинка цього широкого світу, що тягнеться до землі за вікном школи. Саме через краєзнавство реалізується відоме навчальне правило, яке є надзвичайно важливим у викладанні природознавства: «Від відомого до невідомого, від близького до далекого».

Географія як навчальний предмет основної школи починає вивчатися учнями загальноосвітніх шкіл з 6-го класу. Вже з перших занять вчитель знайомить учнів з метою і завданнями вивчення географії, і в цьому розрізі з ходом організації методологічних і фенологічних спостережень і розв'язує таким чином завдання з краєзнавства.

Підтвердженням цьому є краєзнавчий підхід до навчання географії закладений у змісті підручника «Географія. 6 кл.», авторів О. М. Топузова, О. Ф. Надтоки, Т. Г. Назаренко, Л. П. Вішнікіної, А. А. Шуканової. Він містить спеціальні рубрики краєзнавчого характеру: «У нас в Україні» та «Поради їжачка-мандрівничка».

Вивчаючи тему «Способи зображення Землі», на уроках і практичних заняттях учні знайомляться з планом, його основними ознаками, топографічною картою і планом своєї місцевості, вчать читати топографічні знаки, загальногеографічні і тематичні карти та формують власний досвід використання карт і планів своєї місцевості. З метою закріплення краєзнавчих знань, в зміст якого входить формування знань про конкретні фізико-географічні умови своєї місцевості вчителю бажано використовувати топографічні диктанти або спеціальні тести, яка мають бути закладені у зміст підручника чи навчального комплексу.

Для збагачення учнів краєзнавчими знаннями і компетенціями в 6 класі значні можливості мають теми «Літосфера», «Гідросфера» і «Атмосфера».

Так у процесі вивчення земної кори і її будови краєзнавчий підхід сприяє усвідомленому засвоєнню основних форм і будови рельєфу, ознайомленню учнів з особливостями рельєфу своєї області і умовами його

формування під дією внутрішніх і зовнішніх процесів, гірськими породами, що складають місцевість, особливостями їх залягання. Учні в процесі такої діяльності поступово формують досвід дослідника, який на прикладі компонентів природи своєї місцевості відкривають нові горизонти знань. У змісті підручника «Географія. 6 кл.», авторів О. М. Топузова, О. Ф. Надтоки, Т. Г. Назаренко, Л. П. Вішнікіної, А. А. Шуканової цей аспект реалізується через введення рубрик «Розумникам», «Дослідникам», завданням якої є саме активізувати вищезазначені види діяльності.

Практичні роботи з теми «Атмосфера» передбачають узагальнення спостережень за погодою результати яких представляються у вигляді графіків, діаграм, схем і опису погоди своєї місцевості за день, тиждень, місяць та пору року.

Вивчення теми «Гідросфера» ще в більшій мірі спирається на краєзнавчий матеріал, і тому, ця тема краще засвоюється учнями 6-х класів. Місцеві джерела, річки, озера, болота, ставки є об'єктами їх досліджень при вивченні підземних і поверхневих вод рідного краю. У розрізі дослідження «Охарактеризувати найближчу місцеву водойму», яке задеклароване новою навчальною програмою учні знайомляться з планом опису річки чи озера своєї місцевості, знайомляться з сучасними методами гідрологічних досліджень.

Краєзнавчі знання учнів, отримані ними при вивченні цих тем, є основними при розгляді теми «Природний комплекс», її вивчення необхідно здійснювати на прикладі природи своєї місцевості і взаємозв'язків між її окремими компонентами. Практична робота №8 (на місцевості) «Ознайомлення з одним з природних комплексів (ландшафтів) своєї місцевості, виявлення взаємозв'язків між його компонентами». Програма передбачає практичну роботу на місцевості, у зміст якої входить ознайомлення учнів з компонентами природи своєї місцевості і виявлення взаємозв'язків між ними.

Поняття «природний комплекс» вважаються узагальнюючим і учителю слід пам'ятати, що свідоме його засвоєння поняття в подальшому є основою для розуміння фізико-географічних курсів.

Шкільний курс «Географія материків і океанів» тривалий час вважався таким, що має обмежені можливості у формуванні краєзнавчих знань учнів загальноосвітніх навчальних закладах. Проте, певний прорив у цьому плані було зроблено з появою підручника «Географія материків і океанів».

Підручник для 7-го класу загальноосвітніх навчальних закладів», авторів Топузова О. М., Надтоки О. Ф., Назаренко Т. Г., Вішнікіної Л. П. (К.: Світ знань. – 2008. – 292 с.). Саме в ньому, концентричною основою змісту стала краєзнавча складова. Навіть приклади на основі краєзнавчого матеріалу, подаються в ньому не лише в темі «Євразія». Нижче подається приклад одного з блоків підручника, який побудований на основі краєзнавчого підходу та подається в кінці вивчення кожного з материків: «Україна та Африка». Вірогідно, першим африканцем, який побував на землях, що тепер є частиною України, був визначний берберо-арабський мандрівник Ібн-Баттута. Українці почали відвідувати Африку лише у ХХ столітті, спочатку як учасники наукових експедицій, а пізніше допомагали молодим африканським державам у розвитку економіки у складі радянських груп спеціалістів. Такі групи працювали у Єгипті, Сомалі, Ефіопії, Лівії, Анголі та інших країнах. Вони проводили геологічні дослідження, здійснювали будівництво промислових і транспортних об'єктів, допомагали у розроблянні зрошувальних систем. Водночас велика кількість африканської молоді навчалася в університетах та інститутах України, переважно у Києві, Одесі, Харкові й Львові. Нині багато африканських студентів навчаються у ВУЗах України.

Наші військовослужбовці не раз брали участь у миротворчих операціях, що здійснювалися під егідою ООН, зокрема в Ліберії. Торговельні стосунки між Україною та африканськими країнами, поки що незначні.

Найактивніша торгівля проводиться з Єгиптом, Тунісом та Південною Африкою.

Використовуючи краєзнавчий підхід, кожний розділ програми для 7 класу обов'язково треба починати з актуалізації опорних знань учнів, шляхом відтворення в їх пам'яті найбільш відомого і найбільш конкретного для учнів місцевого матеріалу. Далі він використовується для порівняння з природними особливостями інших материків. Завершальним етапом вивчення даного курсу повинна стати природознавча екскурсія у місцевості, де живуть учні[3].

Курс «Географія України» апіорі є краєзнавчим за своїм характером. Під час оволодіння ним учні формують уявлення про умови розвитку і взаємозв'язки географічних компонентів, природні ресурси, населення та господарство на території України. Велике значення застосування краєзнавчого принципу при вивченні географії України полягає в тому, що він забезпечує розвиток в учнів уявлень про свій край, як складову частину країни. Досить важливим елементом цього курсу є вивчення географії своєї області. В різних регіонах України підготовлені посібники спрямовані на вивчення географії своєї області. Основна мета при вивченні географії своєї області, як і всієї системи краєзнавчої роботи в школі, полягає в тому, щоб ознайомити учнів з конкретними природно – економічними умовами рідного краю, готовності приймати участь в його подальшому розвитку[3].

Слід зазначити про роль краєзнавчого підходу у процесі оволодіння географічними поняттями. Поняття – це основа здобуття знань і компетенцій.

Будь-який практичний об'єкт, стаючи предметом науки, моделюється в ній за допомогою понять. Зміни наукового знання ведуть до змін понять і навпаки [7].

Тому, досить важливо, щоб у учнів загальноосвітніх навчальних закладів формувалася чіткий алгоритм сприйняття понять. Застосування краєзнавчого підходу під час вивчення теми «Атмосфера» (Географія. 6 кл.)

дає змогу оволодіти складними географічними поняттями, такими як «погода» і «клімат».

Далі, в цьому курсі, при вивченні теми «Гідросфера», за вимогами нової програми учень називає: суттєві ознаки понять «океан», «море», «затока», «протока», «острів», «океанічна течія», «річка», «озеро», «болото», «льодовик», «багаторічна мерзлота», «підземні води». Алгоритм більшості з цих понять спирається на краєзнавчу основу і відбувається з використанням краєзнавчого підходу. Адже набагато легше зрозуміти сутність поняття «підземні води» саме навівши учням приклад найближчого джерела.

Висновки до 1 розділу

Краєзнавство визнано одним із найважливіших засобів зв'язку навчання та виховання з життям – одного з основних принципів педагогіки. Головною метою краєзнавства є систематизація інформації про окремі природні та історичні пам'ятки, місця, події, явища. Краєзнавство використовує надбання географії, історії, мистецтва, релігії, етнографії, які разом дають змогу сформуванню цілісного уявлення про визначні місця та пам'ятки краю. Об'єктами краєзнавчого вивчення є як природні особливості, так і ресурси певного краю, його історичний, соціальний, економічний, політичний і культурний розвиток. Зокрема географічне краєзнавство здійснює комплексне вивчення природних особливостей конкретної місцевості, поєднання природних компонентів на досліджуваній території, характерних для неї природних явищ та унікальних об'єктів.

Основним завданням факультативу «Краєзнавство» є розвиток інтересу до корінного населення, географії та історії та географічних наук з метою поглиблення знань і розвитку здібностей учнів.

Основою позакласної роботи учнів має бути краєзнавство. Водночас робота вчителя з учнями, їх двостороннє невимушене спілкування на уроці географії чи природничої біології залежить від того, чи вдасться вчителю реалізувати свої професійні інтереси, особливо через особисту зацікавленість

у краєзнавчих дослідженнях, а « навіть досвід Багаті вчителі, і не кожен може отримати наукові винагороди. Тому, крім певного досвіду, вони також повинні мати людські якості, такі як творчі науково-дослідницькі здібності»

Сутність шкільного краєзнавства полягає в тому, що учні проводять комплексне вивчення території краю за минулими спостереженнями, за різними матеріалами, переважно під керівництвом учителів, з просвітницькою метою. Шкільне краєзнавство – це система краєзнавчого навчання в шкільній освіті та вихованні, яка здійснюється за різними напрямками, такими як література, історія, географія, природознавство, етнографія, фольклор.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ КРАЄЗНАВЧО-ПОШУКОВОЇ РОБОТИ ПРИ ВИВЧЕННІ ГЕОГРАФІЇ У 8 КЛАСІ

2.1. Характеристика навчальної програми з географії у 8-му класі «Географія України: природа, населення, господарство»

Географічна освіта в школі спрямована на виконання таких основних завдань:

1. Засвоєння знань про основні географічні поняття, закономірності розвитку, розміщення та взаємозв'язок природи, населення та господарства різних територій, а також формування материків, морів та їх частин на основі природних і соціально-економічних чинників; природи, населення та економіка України світове господарство та суспільна географія природокористування та навколишнє середовище;

2. Оволодіти навичками пошуку, інтерпретації та представлення різноманітних географічних даних за допомогою різноманітних джерел географічної інформації – картографії, статистики, джерел географічної інформації – і розвивати ці навички для розвитку ключових компетенцій у студентів; розвивати навички застосування географічних знань і попереднього досвіду на основі про отримані дії;

3. застосовувати знання з географії для пояснення й оцінки географічних процесів і явищ;

4. Розвивати пізнавальний інтерес, кмітливість і творчість учнів у процесі географічних спостережень, розв'язування задач, самостійного здобуття нових географічних знань;

5. Розвивати компетенції та підготовку до використання географічних знань та навичок у повсякденному житті для відповідної соціально відповідальної поведінки в навколишньому середовищі, захисту навколишнього середовища та адаптації до умов життя на певній території;

самостійно оцінювати вплив людини на природу, екологічну безпеку як сферу діяльності. ступінь активності людини, вирішення конкретних практичних завдань;

6. Екокультурне виховання, національна свідомість і патріотизм, толерантне ставлення до інших, повага до природних і культурних цінностей різних регіонів і країн світу.

Структура і зміст навчальної програми з географії ґрунтуються на принципах наступності та наступності в шкільній географічній освіті, інтегровані на основі внутрішньо- та міжпредметних зв'язків, гуманізовані, олюднені, практично спрямовані з урахуванням вікових можливостей учнів. .

План відображає наскрізні напрями шкільної географії, визначені державними стандартами базової і повної загальної середньої освіти, та наскрізні теми, передбачені Концепцією нової української школи.

У лівій частині програми для кожного курсу показано очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності студента – знання, уміння та цінності. Крім того, подано базові мінімуми географічних назв.

Оцінювання навчальних досягнень учнів з географії враховує їх індивідуальні особливості та використовує диференційований організаційний підхід. Робота учнів оцінюється не стільки за обсягом навчального матеріалу в пам'яті, скільки за вмінням аналізувати, узагальнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, застосовувати вивчене в життєвих ситуаціях. допоможи собі.

Вивчення географії («Україна у світі: природа, населення») у восьмому класі має на меті сформувати на основі комплексного вивчення науково-географічну картину країни як частини світового співтовариства народів. Цей курс допомагає учням усвідомити себе громадянами України, формувати знання про природу та населення країни та її регіонів, виховувати повагу до українського народу та його культури, відчувати себе справжніми патріотами своєї країни. План занять 70 годин (2 години на тиждень), з них 3 години резервні. Важливим принципом структурування змісту курсу є інтеграція,

реалізація фізико-географічної та суспільно-географічної складових у вивченні природного комплексу та населення України та її регіонів з урахуванням уже набутих знань про Україну та її регіони. Природа материків і океанів, населення країн світу впливає з уроків географії, які вивчаються в 7 класі. Зокрема, вивчення населення України розвиває та поглиблює теми про населення світу в курсах географії шостого та сьомого класів. Особлива роль географії у 8 класі полягає в її неабиякому світоглядному потенціалі та тісному зв'язку змісту з сучасністю та особистим досвідом учнів.

Для досягнення вищезазначених цілей вивчення географії у восьмому класі покликане вирішити такі завдання:

Формувати знання та уявлення учнів про Україну як про державу в цілому, в якій відбуваються різноманітні глобальні та регіональні природні, суспільно-географічні та екологічні процеси;

Розкрити нові поняття і закономірності, поглибити й узагальнити сформовані теоретичні знання з фізичної географії та соціальної географії;

Формування уявлень про різні поняття суспільно-географічного змісту;

Продовжувати формувати практичні навички та навички самостійної роботи, які сприятимуть активній та соціально відповідальній поведінці студентів у геопросторовому середовищі країни.

Планом передбачено виконання 12 практичних завдань, 4 з яких є обов'язковими контрольними. Вони призначені для формування вмінь і навичок користування картою та іншими джерелами географічної інформації, виявлення зв'язків природи і суспільства України та їх взаємовпливу, що сприятиме подальшому розвитку навчально-пізнавальних здібностей учнів як формування соціальної професійної компетентності. Пропонуються також творчі завдання (дослідницькі), які, як і в попередніх курсах, можуть оцінюватися вибірково.

2.2. Розвиток географічних компетентностей учнів під час вивчення курсу «Україна у світі: природа, населення».

Особистісна географічна компетентність є важливою в сучасному глобалізованому світі, оскільки дає змогу людині формувати цілісне бачення світу, виявляти просторові зв'язки між його складовими, давати оцінки та висловлювати власне ставлення до проблем сьогодення. Ця здатність базується на географічних знаннях, уміннях і навичках, а її сформованість значною мірою залежить від професійного рівня вчителів. Особливістю оновленої навчальної програми з географії є репозиціонування традиційної ознаки якості географічної освіти в школі – рівня набутих знань, а як іншого результату – компетентності учнів у всіх сферах життя за допомогою географії, її змісту, практичної спрямованості, стійкої мотивації до вивчення географії, готовності учнів використовувати географічні знання в життєвих ситуаціях. Відповідно зміст нової навчальної програми з географії було переорієнтовано таким чином, щоб учні восьмого класу не тільки розуміли географічну вивченість країни, особливості її географії, чисельність населення та розташування, але й мали на меті формування своєї країни як міжнародного суспільства на основі комплексного вивчення.

Цей курс допомагає учням усвідомити себе громадянами України, сформувати знання про природу і населення країни та її регіонів, виховати повагу до українського народу та його культури, відчутти себе справжніми патріотами інших країн. Аналізуючи процес організації та реалізації географічного навчального процесу, говоримо про компоненти предметних географічних умінь, які мають бути сформовані в учнів 8 класу, а саме:

1. Географічні знання є однією з підгруп географічних умінь учнів. передбачалося, що учні восьмого класу володіють фізичною географією та суспільною географією.

2. Географічні вміння та практичні навички. Як невід'ємну частину географічної компетенції учні восьмого класу мають володіти уміннями та

практичними навичками «Україна у світі: природа і населення», як-от: використання географічних карт; використання підручників та інших засобів інформації тощо.

3. Розуміння характеру взаємозв'язку природних явищ, процесів і діяльності людини є однією з підгруп предметних умінь учнів 8 класу, що передбачає усвідомлення ними практичного значення набутих знань, умінь і навичок у повсякденній діяльності. Розуміння єдності взаємозв'язку природних процесів і техногенних процесів у природі; готовність відповідально ставитися на благо людини і природи; толерантне ставлення до культурних особливостей різних народів і регіонів.

4. Ще однією складовою географічного вміння є досвід розв'язування певних географічних завдань, який передбачає не лише накопичення та практичну перевірку засвоєних знань, а й трансформує їх у особистий досвід учнів із здатністю до творчого розвитку. Вирішувати певні географічні задачі та приймати нестандартні рішення.

Одним із важливих етапів набуття учнями початкової школи інформаційно-соціальних навичок є здійснення самостійної проектної діяльності в контексті дослідження теми, завершальним етапом якої є підготовка доповіді у формі презентації. результатів дослідження Навчальна програма з географії восьмого класу рекомендує дослідження як елемент творчої діяльності учня. Дослідження виконуються за вибором і побажаннями студентів і відповідно оцінюються як творча робота. Як показує практика, ключові компетентності формуються при залученні учнів до активної пізнавальної діяльності. Тому для розвитку комунікативної, пізнавальної та особистісної діяльності учнів, формування культури дискусії та відповідальності за загальні результати діяльності рекомендується використовувати методи та прийоми активного навчання. Специфічним є формування загальнокультурної компетентності. Це особливо важливо при вивченні географії у восьмому класі, оскільки розглядаються питання, пов'язані з різними аспектами особистісного та соціокультурного розвитку,

які стосуються переважно формування культури міжособистісних стосунків, оволодіння національною та світовою культурною спадщиною, дотримання принципи толерантності. Водночас необхідно вивчати елементи власної культури, щоб сформувати відчуття національної унікальності. Вирішенню цих завдань сприяє міжкультурна освіта, спрямована на виявлення культурних подібностей і відмінностей між країнами і цивілізаціями сучасного світу, формування толерантності до представників інших культур.

2.3. Особливості використання краєзнавчих матеріалів під час вивчення курсу «Україна у світі: природа, населення».

Новий курс української географії має глибоке краєзнавче підґрунтя і має на меті допомогти учням на основі місцевих історичних матеріалів сформувати єдиний географічний образ нашої країни як суверенної держави. У власне роботі вирішено проблему визначення місцевого часу, уточнено топографічні особливості, встановлено зв'язок між тектонічною будовою, рельєфом і корисними копалинами за структурою та фізичною картою місцевості. Описуються погодні умови та даються прогнози за місцевими прикметами. Місцеві історичні матеріали широко використовуються при вивченні місцевості, особливо при описі рельєфу, клімату, внутрішніх вод, ґрунтів, рослинного і тваринного світу. Вивчаючи природні багатства, вчителі використовують корисні копалини рідного міста, їздять на екскурсії в місця, які вони освоювали. При вивченні населення і господарства місцевості також використовуються місцеві краєзнавчі джерела. Наприкінці вивчення географії України складається економіко-географічна характеристика обласного центру.

Основне завдання вивчення географії у восьмому класі — дати учням розуміння умов і характеру розвитку, закономірностей поширення та природних ресурсів природного комплексу України. Краєзнавство допоможе учням встановити взаємозв'язки між окремими природними явищами,

визначити причини й наслідки змін у природі свого регіону, підготує учнів до глибшого розуміння фізичної географії України. Завдяки краєзнавчій інформації учні можуть сформулювати власні уявлення про рідне місто як невід’ємну частину країни (див. табл 2.1).

Таблиця 2.1

Використання краєзнавчих матеріалів на уроках географії у 8 класі

№ п/п	Зміст уроку	Використання краєзнавчого матеріалу
1	Фізико-географічне положення України Географічне положення (фізико-географічне, економіко-географічне, політико-географічне). Державна територія України. Державні кордони, розміри території, крайні точки, географічні центри країни та Європи.	З попередніх курсів учні знають про розміщення свого краю й області в Україні, на карті світу. На уроці вони навчаються правильно визначати географічне положення, давати його оцінку.
2	Міжнародна система відліку часу. Годинні пояси. Місцевий час. Поясний час. Літній час. Особливості регулювання системи відліку часу в країнах світу. Час в Україні.	Вивчаючи місцевий час, учні розв’язують задачі на визначення місцевого часу в межах Івано-Франківської області.
3	Води суходолу і водні ресурси Склад вод суходолу. Поверхневі води. Річки. Будова річкової долини: річище, заплава, тераси, меандри, твердий стік	Проводиться екскурсія до річки Черемош, яка допомагає засвоїти учням такі поняття, як: “річище”, “заплава”, “тераси”, “річкова долина”, “корінний берег”, “повінь”, “межень”, “паводок”, “річкова ерозія” тощо.
4	Водні ресурси України, шляхи їх раціонального використання та охорони. Води суходолу своєї місцевості	В ході вивчення теми, учні повинні зрозуміти причинно-наслідкові зв’язки між внутрішніми водами, кліматом, рельєфом, геологічною будовою території і переконатися в цих зв’язках на прикладах своєї місцевості.

		Дітям цікаво буде дізнатися про місцеві джерела води та легенди, які з ними пов'язані.
5	Загальні риси рельєфу України. Форми земної поверхні. Простягання низовин, височин, гір, річкових долин.	Вивчаючи тему «Рельєф» учням варто наголосити про розташування найвищої точки рівнинної території України.
6	Клімат і кліматичні ресурси.	Учнями ведеться календар погоди, в який щодня заносять дані спостережень, складають графіки температур повітря за місяць, креслять розу вітрів, порівнюють клімат конкретного місяця з кліматом цього ж місяця попереднього року. При цьому використовують дані власних спостережень.
7	Рослинність. Різноманітність рослинності. Рослинність своєї місцевості. Червона та Зелена книги України.	Учні готують випереджаюче завдання, опис окремих рослин своєї місцевості, що занесені до Червоної книги України.
8	Ландшафт як просторово-цілісна система. Антропогенні ландшафти. Ландшафти своєї місцевості.	Учні виконують дослідження. Ландшафти своєї місцевості, їх освоєння і використання. Виявлення ландшафтів у світі, що мають схожість з ландшафтами України
9	Природокористування . Використання природно-ресурсного потенціалу України. Основні види забруднень довкілля в Україні. Вплив екологічної ситуації на життєдіяльність населення	Учні виконують дослідження. Зміни природи своєї місцевості під впливом діяльності людини.
10	Природно-заповідний фонд України. Національна екологічна мережа. Природно-заповідні об'єкти своєї	Учні збирають дані про об'єкти природно-заповідного фонду своєї місцевості. НПП «Черемоський», заповідні урочища.

	місцевості	
11	Населення України та світу. Демографічні процеси та статеві-віковий склад населення світу та України. Розселення населення. Етнічний та релігійний склад населення. Зайнятість населення в світі й Україні	Краєзнавчо-пошукова робота базується на спілкуванні з жителями свого села, громади. А також опрацюванням демографічних звітів своєї територіальної громади.
12	Природа та населення свого адміністративного регіону	Всі уроки даного розділу зорієнтовані на використання краєзнавчого матеріалу регіональних посібників, підручників, краєзнавчої літератури. Учні беруть інформацію про кількість населення села та міграційні процеси у Івано-Франківській області.

Висновки до 2 розділу

Пошуково-дослідницька діяльність є найефективнішою ланкою переходу від навчального до наукового дослідження, оскільки охоплює практично всі складові наукового дослідження і веде до створення нової продукції.

Основними формами залучення школярів до пошуково-дослідницької діяльності є участь у науковому гуртку, товариствах, гуртках, творчі лабораторні роботи, індивідуальна та групова робота учнів у науково-дослідних роботах. Це науково-практичні конференції, семінари, злети, конкурси – виставки науково-дослідницьких робіт, навчальні екскурсії, експедиції, віртуальні змагання під час навчання та канікул

Вивчення географії («Україна у світі: природа, населення») у восьмому класі має на меті сформувати на основі комплексного вивчення науково-

географічну картину країни як частини світового співтовариства народів. Цей курс допомагає учням усвідомити себе громадянами України, формувати знання про природу та населення країни та її регіонів, виховувати повагу до українського народу та його культури, відчувати себе справжніми патріотами своєї країни.

Особлива роль географії у 8 класі полягає в її неабиякому світоглядному потенціалі та тісному зв'язку змісту з сучасністю та особистим досвідом учнів.

Основне завдання вивчення географії у восьмому класі — дати учням розуміння умов і характеру розвитку, закономірностей поширення та природних ресурсів природного комплексу України. Краєзнавство допоможе учням встановити взаємозв'язки між окремими природними явищами, визначити причини й наслідки змін у природі свого регіону, підготує учнів до глибшого розуміння фізичної географії України. Завдяки краєзнавчій інформації учні можуть сформулювати власні уявлення про рідне місто як невід'ємну частину країни.

РОЗДІЛ 3

ПРАКТИЧНЕ ВПРОВАДЖЕННЯ КРАЄЗНАВЧО-ПОШУКОВОЇ РОБОТИ ПРИ ВИВЧЕННІ ГЕОГРАФІЇ У 8 КЛАСІ

3.1. Особливості застосування краєзнавчо-пошукової роботи на уроках географії у 8 класі

Використовувати результати краєзнавчо-пошукової роботи з дослідження природи рідного краю можна безпосередньо на уроках, позаурочний час, а також на під час проведення літньої практики.

Краєзнавчо-пошукова робота при вивченні природи України має важливе значення в діяльності кожного вчителя географії та є однією із складових ланок у системі поглиблення знань учнів. Вона розвиває їх активність, інтерес до польових досліджень, формує світогляд, виховує почуття відповідальності за доручену справу, сприяє активізації пізнавальної діяльності дітей, ознайомлює з доступними для них прийомами наукового дослідження.

Найчастіше краєзнавчо-пошукова робота в школі при вивченні природи України здійснюється від час вивчення тем:

- Рельєф, тектонічна та геологічна будова, мінеральні ресурси - знання з даних тем дають можливість пояснити різноманітність процесів, які відбуваються на поверхні Землі та в її надрах, отримати уявлення про рельєф, геологічну будову й розвиток земної кори; визначити вплив людини на природні процеси, проаналізувати його, передбачити результати подальшого втручання; формують цілісний світогляд.

- Краєзнавчо-пошукова робота спрямована на розширення в здобувачів освіти теоретичних знань з геології та геоморфології, отримання практичних навичок польової роботи, залучення до пошукової, дослідницької роботи.

- Клімат і кліматичні ресурси України – учні мають змогу спостерігати за погодою свого населеного пункту, спостереження за добовою, сезонною та річною динамікою метеорологічних характеристик і небезпечними атмосферними явищами (буревії, снігопади, зatoryжні та зливові дощі, грози, град, ожеледиця, паморозь)

- Води суходолу і водні ресурси - спостереження проводяться за динамікою рівнів і витратами води, тепловим та льодовим режимами в річках своєї батьківщини, а також небезпечними гідрологічними явищами (паводки, повені).

Краєзнавчо-пошукова робота з географії при вивченні соціально-економічної географії полягає у вивченні та дослідженні соціально-економічного стану досліджуваної місцевості. Серед основних складових дослідження варто виділити:

- географічне положення регіону – дати опис розташування регіону, його адміністративний поділ, наявні шляхи сполучення, з якими регіонами межує;
- населення – дати кількісну оцінку населення регіону, описати його статево-вікову структуру, етнічний склад, зайнятість населення;
- господарство – дати характеристику та оцінку господарства регіону, його спеціалізацію;
- соціальна сфера – описати наявність закладів освіти, охорони здоров'я, культури;
- інше.

В Довгопільському ЗЗСО ми використовуємо краєзнавчий матеріал під час вивчення різних тем, застосовуючи різні методи. (див. табл. 2)

Таблиця 2

Застосування краєзнавчого матеріалу у Довгопільському ЗЗСО під час вивчення курсу «Україна у світі: природа і населення»

Тема уроку	Краєзнавчий матеріал	Форми та методи	Формування знань, умінь і навичок
Україна на політичній карті Європи та світу. Формування території України.	Використання знань учнів з історії України про заселення території Івано-Франківської області. Вказати на сучасний адміністративно-територіальний поділ Івано-Франківської області.	Бесіда. Практична робота з картами Івано-Франківської області, визначення районів та громад, що входять до складу області.	Вдосконалення прийомів роботи з картами
Фізико-географічне положення України	Характеристика географічного положення області (щодо території країни), географічної широти й довготи найважливіших географічних об'єктів.	Мандрівка за картою: фізична карта України та карта Івано-Франківської області.	Вміння давати оцінку географічного положення області, робота з фізичними картами.
Розташування території України стосовно годинникових	Визначення місцевого часу на території нашої громади	Бесіда, робота з картою. Розв'язування задач.	Формування вмінь визначення місцевого часу
Географічні дослідження України	Розповідь про роль географічного краєзнавства, повідомлення про джерела краєзнавчої інформації — праці видатних дослідників і пропагандистів краєзнавчого руху в Україні.	Лекція вчителя. Представлення проектів учнів про дослідників Івано-Франківської області.	Вміння сприймати інформацію та довести доцільність використання географічної інформації. Розширення навичок пошукової роботи

Тема уроку	Красознавчий матеріал	Форми та методи	Формування знань, умінь і навичок
Рельєф, тектонічна та геологічна будова. Мінеральні ресурси.	Характеристика рельєфу нашого краю. Визначення мінеральних ресурсів, на які багатий наш край.	Представлення презентацій про орографічні елементи нашої громади. Розв'язування кросворду «Мінеральні ресурси Івано-Франківської області»	Вміння знаходити інформацію та її представити..
Клімат і кліматичні ресурси	Календар погоди, який наші учні ведуть протягом всього року.	Представлення календарів погоди. Бесіда на тему: «Погода нашої громади» Ділова гра "Прогноз погоди".	Удосконалення форм роботи з різними джерелами географічної інформації. Вміння представити власні дослідження.
Води суходолу і водні ресурси	Характеристика річки Білий Черемош та інших водних ресурсів нашої громади..	Бесіда. Захист рефератів на тему: «Водні об'єкти нашого краю»	Усвідомлення значення водних ресурсів для життя людини.
Рослинний покрив України	Робота з гербарієм, який був зібраний в літку: «Рослинність нашої місцевості» .	Показ гербаріїв та визначення кращих. Робота в групах: «Визначення назви рослин за гербарієм» (рис. 3.1)	Виховання бережливого ставлення до природи рідного краю.
Тваринний світ	Ознайомлення з тваринним світом Карпат. Зібрання матеріалу про тварин свого краю (малюнок і опис тварини)	Бесіда. Захист проєктів. (рис. 3.2)	Виховання бережливого ставлення до природи
Несприятливі природні процеси	Характеристика несприятливих природних процесів нашої громади, про які розповідали жителі села.	Самостійна пошукова робота географічних кореспондентів	Удосконалення форм роботи з різними джерелами географічної інформації

Тема уроку	Красознавчий матеріал	Форми та методи	Формування знань, умінь і навичок
Фізико-географічне районування	Визначення фізичних одиниць фізико-географічного районування, які виділяють на території Івано-Франківської області.	Бесіда і робота з картою	Розвиток умінь працювати з тематичними картами
Геоecологічна ситуація в Україні	Основні забруднювачі навколишнього середовища Верховинського району. Виявлення підприємств у межах нашої громади, які забруднюють природу.	Бесіда. Диспут «Якби я був керівником місцевої влади»	Формування особистого ставлення до стану навколишнього середовища, вміння відшукати шляхи розв'язання
Населення України та світу	Дані місцевої адміністрації про населення нашої громади. Розповіді місцевих жителів.	Робота із статистичними звітами сільської ради. Самостійна пошукова робота географічних кореспондентів	Розвиток умінь працювати з різними джерелами географічної інформації

Рис. 3.1. Вивчення рослинності нашого краю за допомогою гербарію

Рис. 3.2. Вивчення тваринного світу нашого краю

Навчальна робота на уроці недостатньо відповідає пізнавальним інтересам того напрямку, за яким навчається учень. На уроках географії через обмеженість часу на вивчення природи малих країн учні можуть засвоювати лише широкі наукові базові знання. Задовольнити пізнавальні інтереси молодших школярів та поглибити й конкретизувати процесуальні географічні знання найдопитливіших учнів можна лише через різноманітну позакласну краєзнавчу роботу. Тут на допомогу вчителю приходять частинка цього широкого світу, що тягнеться до землі за вікном школи. Саме через краєзнавство реалізується відоме навчальне правило, яке є надзвичайно важливим у викладанні природознавства: «Від відомого до невідомого, від близького до далекого».

3.2. Особливості застосування краєзнавчо-пошукової роботи з географії у 8 класі під час позаурочної роботи.

Однією з ефективних форм вивчення та використання краєзнавчого матеріалу в навчально-виховному процесі є гурток. Гурток як форма позакласної роботи - найкраща платформа для розвитку внутрішньої сили дитини, джерело її особистісного самовираження та самовдосконалення.

У юних географів-краєзнавців у процесі активного пізнання рідної краю, витоків національної культури, історико-культурної спадщини предків, його природи, формується почуття чужинності, доброти та дбайливого ставлення до Батьківщини.

Різноманітність позакласної роботи дає можливість учням проявити ініціативу, лідерство, розширити кругозір, поглибити знання місцевої природи.

Гурток – група учнів одного або різного віку, зацікавлених у додаткових знаннях з краєзнавства. Гурток, найбільш гнучка форма роботи, стає центром і відправною точкою циклу позакласних заходів.

Учасниками гуртка стають школярі, які цікавляться предметом. Для забезпечення безперервності групової роботи, цілеспрямованого розширення і поглиблення знань учнів, формування їх практичних умінь і навичок слід досягти стабільності складу групи.

Гуртки працюють у двох напрямках:

1) Теорія (фіксований формат): діалоги, лекції, доповіді, конференції, вікторини, самостійна робота, уявні замські подорожі, краєзнавство, олімпіади, шкільні краєзнавчі естафети, конкурси, виставки, вікторини, оформлення плакатів, листування та обмін краєзнавчими документами, видання підсумків роботи та інші заходи, що проводяться в школах, населених пунктах;

2) Практична (туристична форма): екскурсії, прогулянки, одноденні та багатоденні екскурсії, подорожі всіма видами транспорту, експедиції.

В основі шкільного краєзнавства лежать такі принципи:

- духовно-культурного спрямування, що передбачає діяльність краєзнавців, виходячи із завдання відродження духовної та національної свідомості, формування високої громадськості;

- наука, включаючи поглиблене дослідження наукової та упорядкованої літератури, широкі контакти з експертами, консультації тощо;

- комплексний і системний, що передбачає організацію краєзнавчої освіти, одночасне навчання за різними напрямками та протягом певних періодів часу;

- плановість і безперервність, яка передбачає розгортання краєзнавчо-туристичної роботи на основі продуманої науково-дослідної програми, розробленої на конкретний період.

Участь учнів у краєзнавчо-пошуковій діяльності надає системі навчання та виховної роботи доступність, конкретність, емоційне забарвлення з елементами допитливості, пошуку, забезпечення відповідей учнями за допомогою вчителя та різноманітних джерел вирішення проблем. з якими стикаються учні під час навчального процесу. Тому краєзнавство в школі є важливим засобом підвищення ефективності уроків географії та позакласної роботи.

В нашій школі функціонує гурток «Юні географи-дослідники». План роботи гуртка охоплює навчальний рік. Відповідно заняття проводяться 2-3 рази на місяць та завершуються звітним засіданням гуртківців наприкінці навчального року.

Наскільки я переконалась у своїй практиці, ефективність роботи гуртка підвищується при поєднанні теорії та пошукового (походи, екскурсії, подорожі, польові дослідження тощо) напряму діяльності. Зокрема, форма теоретичної роботи забезпечує відповідну базу знань для навчального дослідження, а дослідницька діяльність створює умови для наближення змісту тем дослідження до реального життя.

Підхід до проведення навчальних занять з малими групами учнів передбачає використання різноманітних засобів навчання, зокрема проблемних завдань, нестандартних методів тощо, які поступово ускладнюються в міру набуття учнями досвіду. При цьому я поєдную групову роботу та індивідуальну роботу учнів, щоб кожен міг розвивати свій інтелектуальний потенціал. Високий навчально-виховний ефект має участь гуртківчан у різноманітних формах масової позакласної географічної освіти

та суспільно-корисної роботи (рис. 3.1). Велике значення в роботі гуртка має створення комфортної, доброзичливої, довірливої, позитивної атмосфери.

Рис. 3.3 Участь учнів у суспільно-корисній роботі

Функціонування гуртка забезпечує формування особистості, яка характеризується потребою у творчості, що виявляється в прагненні та інтересі до навчальних досліджень, мотиваційній спрямованості на нові відкриття.

Під час функціонування гуртка ми здійснюємо такі види роботи:

Форми роботи гуртка	Краєзнавчий матеріал	Представлення роботи гуртка																																																																		
Теоретичні заняття	Лекції та розповіді про природу Верховинського району, методи дослідження та інше.																																																																			
Екскурсії	Екскурсія до музею нашого села.																																																																			
Практичні заняття на місцевості та в камеральних умовах.	Спостереження за погодою нашої громади (ведення календаря погоди). Дослідження гідрологічних умов річки Білий Черемош. Спілкування з старожилами нашої громади.	<table border="1" data-bbox="935 1301 1410 1541"> <tbody> <tr><td>8</td><td>17,6 °C</td><td>►</td><td>←</td><td>::</td><td></td></tr> <tr><td>9</td><td>16,2 °C</td><td>►</td><td>←</td><td>::</td><td></td></tr> <tr><td>10</td><td>15,6 °C</td><td>►</td><td>↙</td><td></td><td></td></tr> <tr><td>11</td><td>16,1 °C</td><td>●</td><td>↗</td><td></td><td></td></tr> <tr><td>12</td><td>17,0 °C</td><td>►</td><td>↖</td><td></td><td>≡</td></tr> <tr><td>13</td><td>15,3 °C</td><td>►</td><td>↖</td><td></td><td>≡</td></tr> <tr><td>14</td><td>17,4 °C</td><td>►</td><td>↗</td><td>::</td><td></td></tr> <tr><td>15</td><td>14,7 °C</td><td>►</td><td>↖</td><td></td><td></td></tr> <tr><td>16</td><td>18,1 °C</td><td>►</td><td>↖</td><td></td><td>≡</td></tr> <tr><td>17</td><td>18,4 °C</td><td>●</td><td>↖</td><td>::</td><td>≡</td></tr> <tr><td>18</td><td>12,0 °C</td><td>●</td><td>↙</td><td></td><td>≡</td></tr> </tbody> </table>	8	17,6 °C	►	←	::		9	16,2 °C	►	←	::		10	15,6 °C	►	↙			11	16,1 °C	●	↗			12	17,0 °C	►	↖		≡	13	15,3 °C	►	↖		≡	14	17,4 °C	►	↗	::		15	14,7 °C	►	↖			16	18,1 °C	►	↖		≡	17	18,4 °C	●	↖	::	≡	18	12,0 °C	●	↙		≡
8	17,6 °C	►	←	::																																																																
9	16,2 °C	►	←	::																																																																
10	15,6 °C	►	↙																																																																	
11	16,1 °C	●	↗																																																																	
12	17,0 °C	►	↖		≡																																																															
13	15,3 °C	►	↖		≡																																																															
14	17,4 °C	►	↗	::																																																																
15	14,7 °C	►	↖																																																																	
16	18,1 °C	►	↖		≡																																																															
17	18,4 °C	●	↖	::	≡																																																															
18	12,0 °C	●	↙		≡																																																															
Різні акції екологічного змісту.	Проведення акції «Посади дерево». Захід «День без поліетилену».																																																																			

<p>підготовка проведення святкових інших заходів, та</p>	<p>Проведення тижня географії. Захід «Географічний калейдоскоп». Проведення Брейн рингу та інші.</p>	
--	--	--

Також важливою краєзнавчо-пошуковою роботою є екскурсія.

Екскурсія – це особливий вид навчальної діяльності, що здійснюється поза навчальним закладом і дає можливість учням безпосередньо сприймати і спостерігати об’єкти і явища, значущі для вивчення навчального матеріалу.

Короткі поїздки можуть допомогти:

- Розвивати пізнавальні здібності учнів, увагу, спостережливість, мислення, моторику, творчу уяву;
- Розвивати такі якості особистості, як увага, спостережливість, кмітливість, інтерес і любов до природи, вміння спостерігати і розуміти красу;
- Розвивати навички самостійної роботи тощо.

Для того щоб екскурсія була успішною, її необхідно ретельно підготувати та методично правильно спланувати та провести.

Я проводила екскурсію до музею нашого села «Гуцульщина».

Наш екскурсійний тур був розділений на 4 етапи:

- 1) Підготовка;
- 2) Реалізація на місці;
- 3) Підсумок екскурсії та його оформлення;
- 4) Використання зібраної інформації під час екскурсії на уроках.

Під час підготовки екскурсії чітко було визначено її мету, обсяг і зміст навчального матеріалу та ознайомлення з місцем її проведення.

Мета нашої екскурсії – формування національної свідомості учнів, любові до рідного краю, свого народу, виховувати повагу до культури та забезпечувати духовну єдність поколінь.

Музей «Гуцульщина», знаходить в нас в селі. По дорозі до нього, нами також досліджується церква Св. Михаїла.

Рис. 3.4. Церква Св. Михаїла

Нашій екскурсії передуює вступна бесіда, під час якої я оголошую тему екскурсії, її мету та коротко викладаються знання учнів з теми.

Відповідно на уроках учні демонструють об'єкти огляду, розповіді, короткі записи.

3.3. Особливості застосування краєзнавчо-пошукової роботи під час навчальної практики

Навчальні навчальна практика з географії є обов'язковими та необхідними складовими навчально-виховного процесу. Вона передбачає створення умов для наближення змісту навчальних предметів до реального життя, спостереження та дослідження учнями явищ природи і процесів життєдіяльності суспільства, розширення світогляду школярів, формування в них життєво необхідних компетенцій, посилення практичної та професійно-орієнтаційної спрямованості навчально-виховного процесу.

Навчальна практика в нашій школі організовується та проводиться відповідно до Методичних рекомендацій МОН України щодо організації навчального процесу під час навчальної практики учнів у загальноосвітніх навчальних закладах (Лист № 1/9-61). від 02.06.2008).

Географічна практика у 8 класі включає такі етапи:

- підготовчий етап, під час якого я знайомлю учнів з метою та формою навчальної практики. Учні отримують завдання та вимоги до оформлення результатів роботи, керується правилами техніки безпеки; - - змістовно-організаційний етап, під час якого проводяться навчальні заходи, передбачені програмою практики;

- звіт, коли учні звітують про виконану роботу, я перевіряють засвоєні знання та вміння, підбивають підсумки навчальної практики.

Наша практика в основному проходить на природі та в навчальному кабінеті.

Підготовчий період починається за три місяці до початку практики. Учні восьмого класу можуть обрати тему, виходячи з навчальної програми. Також подано методичні поради щодо змісту та його оформлення. У цей час учні підбирали матеріали та оформляли роботи.

Змістовно-організаційний етап включає в себе польові дослідження природи та населення села Довгополе, а також створення комп'ютерних презентацій, створення та виконання тестових завдань.

На літній навчальній практиці перед мною та студентами стоять такі основні завдання:

- створити успішну ситуацію, коли немає переможених, а є переможці;

- забезпечити умови для встановлення більш глибоких зв'язків між вчителями та учнями, які беруть участь в дослідженнях;

- організувати міжпредметні зв'язки;

- продовжувати зусилля щодо вдосконалення навичок і компетенцій з географії;

- систематизувати знання, отримані учнями протягом навчального року, і продемонструвати ці знання на захисті власного проекту.

Проведення навчальної практики в нашій школі спрямоване на розвиток пізнавальної діяльності учнів, залучення їх до пошукової роботи, поглиблення та систематизацію знань, умінь і навичок школярів, усвідомлення практичної складової навчальних курсів, формування міжпредметних зв'язків тощо.

3.4. Рекомендації для краєзнавчо-пошукової роботи учнів під час вивчення географії у 8 класі

У період динамічного розвитку суспільства важливе значення займає організація краєзнавчо-пошукової роботи з географії у старшій школі. Основне завдання сучасної шкільної системи освіти зробити навчання учнів цікавим, змістовним та творчим. Тому використання саме краєзнавчо-пошукової діяльності забезпечить збільшення інтересу до вивчення матеріалу, а поглиблене вивчення інформації, яка необхідна для виконання поставлених перед ними завдань, значно розширить словниковий запас та кругозір учнів.

Мотивація навчання є однією з головних умов здійснення освіти навчальний процес. Це не тільки сприяє розвитку інтелекту, а й загального особистого прогресу. формування мотивації. Навчально-пізнавальна діяльність учнів є одним із головних питань сучасної школи [12]. Його актуальність зумовлена оновленим навчальним контентом.

Роль вчителя полягає не тільки в тому, щоб навчати дітей, а й у тому, щоб виявити талант і бажання та надихати учнів щодня. Як пишуть відомий український педагог Василь Сухомлинський «Не забувайте, що ґрунт, на якому будується ваша педагогічна майстерність, - у самій дитині, в її ставленні до навчання і до вас, учителю. Це бажання вчитися, натхнення, готовність до подолання труднощів. Дбайливо збагачуйте цей ґрунт, без

нього немає школи». І він відразу ж зробив такий висновок: «Усі наші задуми, пошуки і побудови перетворюються на порох, якщо немає дитячого бажання вчитися» [19]. Цими словами він звертався саме до вчителів, яким під час своєї роботи необхідно запалювати в дітях іскру до навчання, потяг до нього, бажання дізнаватися щось нове і незвичайне, зацікавлювати їх, створювати умови для творчості. У вчителів, діти повинні бачити не грізного педагога-суддю, а того хто може у будь якій ситуації прийти на допомогу, того, кому вони зможуть довіряти. Для всіх людей на землі довіра є надзвичайно важливою, а для дітей - просто необхідною.

Краєзнавчо-пошукова робота в школі має свої особливості. Правильний підхід до роботи з дітьми за допомогою застосування краєзнавчо-пошукової роботи з учнями, можна підвищити рівень успішності з предмету в класі.

За допомогою залучення всіх дітей класу до краєзнавчо-пошукової роботи зростає кількість учнів з достатнім рівнем засвоєння знань та зменшується число дітей з низьким рівнем, що дає змогу збільшити частку дітей із середнім рівнем успішності.

Пропонуємо перелік тем для краєзнавчо-пошукової роботи учнів 8 класу:

1. Чинники та передумови розвитку сільського господарства населеного пункту.
2. Топоніміка і географо-краєзнавча характеристика населеного пункту.
3. Особливості розселення та національний склад населення територіальної громади (району).
4. Суспільно-географічні аспекти формування статево-вікової структури населення громади.
5. Особливості розвитку туристично-рекреаційної діяльності громади.

6. Територіальна диференціація розвитку загальноосвітнього комплексу району.
7. Особливості протікання демографічних процесів у територіальній громаді.
8. Властивості та особливості поширення ґрунтів в межах громади.
9. Особливості основних кліматичних характеристик села.
10. Особливості часового розподілу опадів в населеному пункті.
11. Особливості динаміки основних метеовеличин села.
12. Дослідження джерел на території села.
13. Гідроекологічний стан річки.
14. Гідрографічна характеристика річки.
15. Водні ресурси населеного пункту та їх екологічний стан.

Вчителі восьмого класу, яка викладають географію, виховують в учнів комплексне уявлення про цілісність географічного простору Землі, про взаємозв'язок і взаємозалежність її компонентів, про необхідність охорони навколишнього природного середовища та розумного використання природних ресурсів. Більш глибоке розуміння змісту географічних знань полегшує пізнавальне завдання використання краєзнавчих знань у вивченні фізичної географії через вивчення організації місця (територіальної громади) взагалі і зокрема. Саме в досягненні цього важливу роль відіграє самостійна робота учнів з використанням місцевого історичного матеріалу.

Враховуючи, що навчальна програма з фізичної географії дозволяє учням зрозуміти загальні фізико-географічні поняття, теоретичні положення, тобто є основою для розвитку географічного місцезнавства та повного засвоєння учнями навчального матеріалу, підібрані мною завдання та вправи, форма і складність різні.

Рекомендуємо вчителям дозволяти учням користуватися підручниками та картами атласу, щоб консультуватися з вчителями та один з одним під час виконання завдань. Головне, щоб учень мав бажання виконувати запропоновані завдання.

Для кращої організації пізнавальних завдань опишемо деякі їх види.

Теоретичні завдання. Такі завдання вимагають від учнів застосування теоретичних знань, уміння пояснювати поняття й термінологію, розкривати суттєві характеристики історичних об'єктів чи явищ у певному місці. Наприклад: «Що таке село (місто), район, район?», «Яке географічне розташування вашої області?» і т. д. Лише після вивчення загальногеографічних понять зміст поняття «краєзнавство» складеться. Враховуючи пізнавальну здатність учнів, відповіді на такі завдання можна давати не тільки усно, а й письмово.

Творче завдання. В основному спрямовані на учнів, які вивчають регіональні знання та оцінюють причинно-наслідкові зв'язки. Наприклад: «Чим зумовлений яр у вашій місцевості?», «Чи достатньо природних ресурсів у цій місцевості?» і т. д. Їхня мета – навчити учнів розглядати географічні об'єкти своєї місцевості у їх взаємозв'язку та взаємозалежності. Завдання цього напрямку спонукають учнів до встановлення взаємозв'язків між окремими природними явищами, визначення причин і наслідків, змін, що відбуваються в географічних масштабах. Виконання цих завдань сприяє формуванню наукового світогляду учнів.

Практичні завдання. Ці завдання спрямовані на консолідацію місцевого географічного матеріалу. Наприклад: «Позначення центру територіальної громади на контурній карті району та пояснення його географічного положення», «За допомогою масштабу на карті області обчислити відстань від центрів громади до обласного центру». В основному ці завдання формують навички та вміння закріплювати теоретичні знання та застосовувати їх на практиці. Одночасно вчитель перевіряє, як учні «читають» карту місцевості, розуміють схему, малюють її.

Тестові завдання. Для перевірки результатів навчання за своєю спеціальністю викладач може запропонувати використати тестові завдання. Це зумовлено підвищенням вимог системи краєзнавчої освіти до максимально об'єктивного навчання. Популярність формату валідаційного

тесту пояснюється низкою факторів, серед яких важливе місце займає можливість оцінити знання та вміння багатьох студентів за невеликий час. Використання тестів забезпечує значну об'єктивність оцінювання рівня навчальних досягнень кожного учня з краєзнавства. Запропоновані тестові запитання в основному використовуються в процесі вивчення теми «географія свого краю», але також можуть бути використані в процесі розуміння інших фізико-географічних та економіко-географічних даних.

Опис краєзнавчого об'єкта. Завдання такого типу не тільки відкривають, а й закріплюють знання учнів. Водночас, порівнюючи та зіставляючи, вони вчаться формувати думки та стисло висловлювати їх письмово. Важливим фактором у цьому виді роботи є вміння учня користуватися різноманітними засобами: географічними картами, підручниками, записами в географічних зошитах, іншою краєзнавчою літературою.

Краєзнавчо-пошукова робота в старшій школі повинна заохочувати вже не дітей, а молодих людей, які мають вибрати майбутню професію. Виконуючи різні завдання пошукового та дослідницького характеру з різних предметів, перед старшокласниками виникає вирішення що їм цікаво, чим подобається займатися, які завдання виконувати, а що зовсім не до вподоби.

Висновки до 3 розділу

Краєзнавчо-пошукова робота при вивченні природи України має важливе значення в діяльності кожного вчителя географії та є однією із складових ланок у системі поглиблення знань учнів. Вона розвиває їх активність, інтерес до польових досліджень, формує світогляд, виховує почуття відповідальності за доручену справу, сприяє активізації пізнавальної діяльності дітей, ознайомлює з доступними для них прийомами наукового дослідження.

Представлення результатів краєзнавчо-пошукової роботи з географії при дослідженні природи свого краю найдоцільніше, на нашу думку у вигляді наукової роботи чи реферату.

У період динамічного розвитку суспільства важливе значення займає організація краєзнавчо-пошукової роботи з географії у старшій школі. Основне завдання сучасної шкільної системи освіти зробити навчання учнів цікавим, змістовним та творчим. Тому використання саме краєзнавчо-пошукової діяльності забезпечить збільшення інтересу до вивчення матеріалу, а поглиблене вивчення інформації, яка необхідна для виконання поставлених перед ними завдань, значно розширить словниковий запас та кругозір учнів.

Мотивація навчання є однією з головних умов здійснення освіти навчальний процес. Це не тільки сприяє розвитку інтелекту, а й загального особистого прогресу. формування мотивації. Навчально-пізнавальна діяльність учнів є одним із головних питань сучасної школи [12]. Його актуальність зумовлена оновленим навчальним контентом.

Краєзнавчо-пошукова робота в старшій школі повинна заохочувати вже не дітей, а молодих людей, які мають вибрати майбутню професію. Виконуючи різні завдання пошукового та дослідницького характеру з різних предметів, перед старшокласниками виникає вирішення що їм цікаво, чим подобається займатися, які завдання виконувати, а що зовсім не до вподоби.

ВИСНОВКИ

Краєзнавство визнано одним із найважливіших засобів зв'язку навчання та виховання з життям – одного з основних принципів педагогіки. Головною метою краєзнавства є систематизація інформації про окремі природні та історичні пам'ятки, місця, події, явища. Краєзнавство використовує надбання географії, історії, мистецтва, релігії, етнографії, які разом дають змогу сформувати цілісне уявлення про визначні місця та пам'ятки краю. Об'єктами краєзнавчого вивчення є як природні особливості, так і ресурси певного краю, його історичний, соціальний, економічний, політичний і культурний розвиток. Зокрема географічне краєзнавство здійснює комплексне вивчення природних особливостей конкретної місцевості, поєднання природних компонентів на досліджуваній території, характерних для неї природних явищ та унікальних об'єктів.

Основним завданням факультативу «Краєзнавство» є розвиток інтересу до корінного населення, географії та історії та географічних наук з метою поглиблення знань і розвитку здібностей учнів.

Основою позакласної роботи учнів має бути краєзнавство. Водночас робота вчителя з учнями, їх двостороннє невимушене спілкування на уроці географії чи природничої біології залежить від того, чи вдасться вчителю реалізувати свої професійні інтереси, особливо через особисту зацікавленість у краєзнавчих дослідженнях, а «навіть досвід Багаті вчителі, і не кожен може отримати наукові винагороди. Тому, крім певного досвіду, вони також повинні мати людські якості, такі як творчі науково-дослідницькі здібності»

Сутність шкільного краєзнавства полягає в тому, що учні проводять комплексне вивчення території краю за минулими спостереженнями, за різними матеріалами, переважно під керівництвом учителів, з просвітницькою метою. Шкільне краєзнавство – це система краєзнавчого навчання в шкільній освіті та вихованні, яка здійснюється за різними

напрямами, такими як література, історія, географія, природознавство, етнографія, фольклор.

Вивчення географії («Україна у світі: природа, населення») у восьмому класі має на меті сформувати на основі комплексного вивчення науково-географічну картину країни як частини світового співтовариства народів. Цей курс допомагає учням усвідомити себе громадянами України, формувати знання про природу та населення країни та її регіонів, виховувати повагу до українського народу та його культури, відчувати себе справжніми патріотами своєї країни.

Особлива роль географії у 8 класі полягає в її неабиякому світоглядному потенціалі та тісному зв'язку змісту з сучасністю та особистим досвідом учнів.

Основне завдання вивчення географії у восьмому класі — дати учням розуміння умов і характеру розвитку, закономірностей поширення та природних ресурсів природного комплексу України. Краєзнавство допоможе учням встановити взаємозв'язки між окремими природними явищами, визначити причини й наслідки змін у природі свого регіону, підготує учнів до глибшого розуміння фізичної географії України. Завдяки краєзнавчій інформації учні можуть сформувати власні уявлення про рідне місто як невід'ємну частину країни.

Краєзнавчо-пошукова робота при вивченні природи України має важливе значення в діяльності кожного вчителя географії та є однією із складових ланок у системі поглиблення знань учнів. Вона розвиває їх активність, інтерес до польових досліджень, формує світогляд, виховує почуття відповідальності за доручену справу, сприяє активізації пізнавальної діяльності дітей, ознайомлює з доступними для них прийомами наукового дослідження.

Представлення результатів краєзнавчо-пошукової роботи з географії при дослідженні природи свого краю найдоцільніше, на нашу думку у вигляді наукової роботи чи реферату.

У період динамічного розвитку суспільства важливе значення займає організація краєзнавчо-пошукової роботи з географії у старшій школі. Основне завдання сучасної шкільної системи освіти зробити навчання учнів цікавим, змістовним та творчим. Тому використання саме краєзнавчо-пошукової діяльності забезпечить збільшення інтересу до вивчення матеріалу, а поглиблене вивчення інформації, яка необхідна для виконання поставлених перед ними завдань, значно розширить словниковий запас та кругозір учнів.

Мотивація навчання є однією з головних умов здійснення освіти навчальний процес. Це не тільки сприяє розвитку інтелекту, а й загального особистого прогресу. формування мотивації. Навчально-пізнавальна діяльність учнів є одним із головних питань сучасної школи [12]. Його актуальність зумовлена оновленим навчальним контентом.

Краєзнавчо-пошукова робота в старшій школі повинна заохочувати вже не дітей, а молодих людей, які мають вибрати майбутню професію. Виконуючи різні завдання пошукового та дослідницького характеру з різних предметів, перед старшокласниками виникає вирішення що їм цікаво, чим подобається займатися, які завдання виконувати, а що зовсім не до вподоби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бенедюк В.В. Краєзнавство. Психолого–педагогічні основи краєзнавчої роботи. – Луцьк: ВАТ Волинська обл. друкарня, 2005. – 110 с.
2. Бенедюк В.В. Організація краєзнавчої роботи учнів у процесі вивчення фізичної географії основної школи (V-IX класи): Автореф. дис. ... кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання географії / Валентина Володимирівна Бенедюк. Інсти-тут педагогіки АПН України. Київ, 1999. 24 с.
3. Білецька Г.А. Роль краєзнавчої освіти у професійній підготовці майбутніх екологів// Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2011. – № 4. – С. 5-10
4. Брижак Н.Ю. «Краєзнавча та туристична робота». Курс лекцій для студентів педагогічного факультету, які навчаються на спеціальності «Початкова освіта» : – Мукачево: МДУ, 2012. – 116 с.
5. Вишневський В.І. Гідрологічні характеристики річок України / Ви- шневський В.І., Косовець О.О. - К.: Ніка-Центр. - 2003. - 324 с.
6. Водний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. 1995 .№24.
7. Географія материків і океанів. Підручник для 7-го класу загальноосвітніх навчальних закладів. / Топузов О. М., Надтока О. Ф., Назаренко Т. Г., Вішнікіна Л. П. – К.: Світ знань. – 2008 . – 292 с.
8. Гловацкая Н., Лазуренко С., Жукова И. Безопасность человека и общества: новые ориентиры социально-экономического развития. //Вопросы Экономики.- 1992.-№1.-С.41-52.
9. Данилишин Б.М., Дорогунцо С.І., Міщенко В.С., Коваль Я.В., Но- вотворов О.С., Паламарчук М.М. Природно-ресурсний потенціал сталого ро-звитку України.- К.: РВПС України, 1999-405с.
10. Дані спостережень 2-ТП Держводгоспу України за 1986-2010 роки (електронний варіант).

11. Данілов О.Д., Лапшин Ю.В., Онищенко В.А. Оподаткування місцевими, ресурсними, рентними податками і зборами. Неподаткові платежі: На- вч.посібн.- Ірпінь: Академія ДПС України, 2002.-292с.
12. Демідієнко О.Я., Іонова О.М., Кузнецова В.І. Основи краєзнавства. - К., 2001.
13. Державна національна програма «Освіта (Україна XXI століття)». URL: http://portal.prolisok.org/osvita_ukraine_xxi.html
14. Державна програма розвитку краєзнавства до 2025 року. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:VSjc6CiNejMJ:s41bdb890edbee571.jimcontent.com/download/version/1455366622/module/12883509932/name25202025.pdf+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua&client=opera>
15. Екологічна оцінка якості поверхневих вод суші і естуарів України.- К.: Мін. Природи України, 1994.- 37с.
16. Жванко Л. М. Краєзнавство: Конспект лекцій (для студентів усіх курсів денної і заочної форм навчання напрямів підготовки: 6.030504 «Економіка підприємства», 6. 030509 «Облік і аудит», 6.030601 «Менеджмент») /Авт.: Жванко Л. М.; Харк. нац.. акад. міськ. госп-ва. – Х.: ХНАМГ, 2010. – 163 с.
17. Жупанський Я., Круль В. Про об'єкт і предмет вивчення національного краєзнавства //Краєзнавство. - 1994. - № 1-2.
18. Жупанський Я.І., Круль В.П. До питання про географічні засади сучасного національного краєзнавства // Український географічний журнал. - 1993. - № 3.
19. Закон України «Про освіту» від 23.05.1991 р. No 1060-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/page3> від 05.09.2017 р. No 2145-19 <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
20. Кірішко Л.М. Формування національної свідомості школярів на матеріалах історії рідного краю / Кірішко Л.М., Саєнко Л.Я. // Класному керівнику усе для роботи : Науково-методичний журнал. – 2011. – № 7. – С. 2-7.

21. Корнєєв В. П. Форми навчання географії в школі: Посібник для вчителя / Корнєєв В. П. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2004. – 223 с.
22. Корнєєв О.В. Методика шкільного географічного краєзнавства, – Харків: Вид. група «Основа», 2007. – 144 с.
23. Костенюк Л.В. Закономірності руслоформування у річковій системі Верхнього Пруту: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук : спец. 11.00.07 „Гідрологія суші, водні ресурси, гідрохімія” / Л.В. Костенюк. – Чернівці, 2012. – 20 с.
24. Костенюк Л.В., Смирнова В.Г. Формування гідрографічної мережі гірської частини басейну Верхнього Пруту // Гідрологія, гідрохімія і гідоекологія. К. : ВГЛ«Обрії», 2010. Том 2(19). С. 105-113.
25. Костиця М. Витоки українського краєзнавства // Географія та основи економіки в школі. - 2000.- М. №2.
26. Костиця М. Географічне краєзнавство: Поступ у III тисячоліття // Краєзнавство. Географія.Туризм. - 2002. - № 2.
27. Костиця М. З історії становлення шкільного географічного краєзнавства в Україні //Краєзнавство. Географія. Туризм. - 2001. - № 7.
28. Костиця М. Кому заважає краєзнавство? // Краєзнавство. Географія. Туризм. - 1999. - № 5.
29. Костиця М. Становлення організаційних форм українського географічного краєзнавства // Географія та основи економіки в школі. - 2005. - № 3.
30. Костиця М.Ю. Туристсько-краєзнавча робота в школі. - К.: Радянська школа, 1985.
31. Кравець Н.В. Краєзнавча робота в контексті навчально-виховної діяльності сучасного закладу освіти. – 2016 рік, – 156 с.
32. Краєзнавство в Україні: сучасний стан і перспективи: Наук, збірник. - К.: Академія, 2003.
33. Краєзнавчий підхід у викладанні географії. URL: http://obolon9.ucoz.com/shkilne_zhittja/onlajn_konfer/3.pdf

34. Крачило М.П. Краєзнавство і туризм. - К.: Вища школа, 1994.
35. Круль В.П., Чернюх Г.Я. Краєзнавство як дієвий засіб у патріотичному вихованні учнів // Краєзнавство і туризм: освіта, виховання, стиль життя /Матер. міжнар. наук.-практ. конф. – Київ: Реформа, 1998 – С. 9-11.
36. Кузьма-Качур М. Використання краєзнавчого матеріалу у навчально-виховному процесі початкової школи // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. Випуск 53, 2015. – С. 121-126.
37. Кушнір Л., Гомля Л. Особливості проведення краєзнавчої роботи в школі. Витоки педагогічної майстерності. – 2012. – Випуск 10. – С.166-169.
38. Лиховид, О. Р. Організаційно-практичні аспекти краєзнавчої підготовки вчителя загальноосвітньої школи / О. Р. Лиховид // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» : збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – Випуск 24. – С. 187–191.
39. Максютов А.О. Формування толерантної особистості в процесі туристсько-краєзнавчої роботи / А.О. Максютов // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Людські цінності і толерантність у сучасному світі: міжконтинентальний діалог інтелектуалів». Київ. – 2011. – С. 228–230.
40. Матвієнко-Гарнага Ф.Т. Краєзнавство і краєзнавча робота. – Харків, 1930. – 32 с.
41. Мащенко І.Ю. Регіональне краєзнавство як засіб патріотичного виховання молоді / Село Новоселиця: історія і сучасність: Збірник1. – Черкаси: Вертикаль, 2007. – С.18-21.
42. Навчальна програма з географії (6–9 класи) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869088/

43. Надтока О. Ф. Формування національної самосвідомості учнів / Надтока О. Ф. // Світло 3 (22) 2002., С. 88
44. Науково-методичні поради щодо організації краєзнавчої роботи з учнівською молоддю / Упорядники Т.І. Длінна, О.В. Волос. – Миколаїв: ОІППО, 2006. – 64 с.
45. Новікова В. І. Географія Черкаської області: Підручник для 8 – 9 класів
46. Оришко С. П. Виховні можливості туристсько-краєзнавчої діяльності [Текст] / С. П. Оришко // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія:
47. Основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів : наказ від 31.10.2011 р. № 1243 // Вихов. робота в шк. : наук.-метод. журн. – 2011. – № 12. – С. 2–26
48. Паламарчук М.М., Паламарчук О.М. Теоретичні основи географічного краєзнавства і соціальне районування / Сучасний стан та перспективи вивчення географії рідного краю у школах: Тези доповідей Міжнародного наук.-метод, семінару. - Харків, 1994.
49. Педагогіка. Соціальна робота / [редкол.: Козубовська І.В. (гол. ред.) та ін.]. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. – Вип. 20. – С. 96–99.
50. Поліщук В. В. Туристсько-краєзнавча діяльність дітей в навчальних закладах освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/Оксана/Downloads/Nzped_2014_122_22.pdf.
51. Природа Івано-Франківської області / За ред. К.І. Геренчука / Львів. Вища школа, 1973. - 159 с.
52. Природа Українських Карпат. /За ред. К.І. Геренчука/ Львів. Вид-во Львів, ун-ту, 1968. - 265 с.
53. Програма курсу «Основи туризму і краєзнавства» // Краєзнавство. Географія. Туризм. - 2002. - №

54. Прокопчук В.С. Шкільне краєзнавство: навчальний посібник / В.С. Прокопчук; наук. ред. П.Т. Тронько; МОН України, Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка. – К.; Кам'янець-Подільський: Кондор, 2010. – 156 с.
55. Репніна В. Краєзнавчо-пошукова діяльність учнів у позашкільному закладі // Географія та основи економіки в школі. - 2000. - № 1.
56. Рудницька Н.Ю. Використання вчителями краєзнавчого матеріалу в навчально-виховному процесі: історико-педагогічний аспект / Н.Ю. Рудницька. Режим доступу: <http://studentam.net.ua/content/view/7801/97/>
57. Рудницька Н.Ю. Використання вчителями краєзнавчого матеріалу в навчально-виховному процесі: історико-педагогічний аспект / Н.Ю. Рудницька [Електронний ресурс]. – Режим доступу.: <http://studentam.net.ua/content/view/7801/97/>
58. Рудницький С. Коротка географія України: Фізична географія. - К.: Лан, 1910.
59. Серебряй В. Краєзнавство в системі народної освіти // Краєзнавство. Географія. Туризм. - 2001.- № 13. - С. 7-8.
60. Серкіз. Я. Історичне краєзнавство: Навч.-метод, посіб. - Л.: ЛОНМІО, 1995.
61. Сов'як П. Яким шляхом піде Дрогобицьке краєзнавство? // Вісник Дрогобиччини. - 1997.
62. Соловей М.В. Шкільна географія і краєзнавство у педагогічній спадщині Софії Русової // Географія та основи економіки. - 2001. - № 1.
63. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5-ти томах. – Т. 1 / Сухомлинський В. О. – К.: Рад. школа, 1976. – 716 с.
64. Сучасний стан та перспективи вивчення географії рідного краю у школах. Харків: ХДУ, 1994. – 141 с.
65. Тепловой и водный режим Украинских Карпат / Под. ред. Л.И. Са-кали.-Л.: Гидрометеиздат, 1985.-366 с.

66. Тімець О. Значення краєзнавства на різних етапах розвитку суспільства // Рідна школа. - 2002. - Серпень-вересень. -
67. Трегубенко О.М. Особливості підготовки фахівців до організації та проведення краєзнавчої роботи в школах України // Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2012. – №4(239). – Ч.ІІ. – С.53-59.
68. Трегубенко О.М. Розвиток шкільного природничого краєзнавства в Україні (20-80-ті роки ХХ століття): навч. посіб. / О.М. Трегубенко; Держ. закл.«Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. – 197 с.
69. Трефяк Я. Методика краєзнавчої роботи в школі // Історія в школах України. – 2002. – №1. – С. 33-37.
70. Тронько П. Т. Історичне краєзнавство у розбудові суверенної України // Краєзнавство в Україні: сучасний стан і перспективи. – К.: Видавничий центр «Академія», 2003. –125 с.
71. Тронько П.Т. Краєзнавство у відродженні духовності і культури. - К.: Рідний край, 1994.
72. Тронько П.Т. Родовід українського краєзнавства // Краєзнавство. - 1993. - № 1.
73. Тушковський П.А. Краєвиди України в зв'язку з її природою і людністю. - К.: Червоний шлях, 1924.
74. Цепенда М. Питання розвитку управління водним господарством України// Науковий вісник ЧНУ: 36. наук. пр. Вип. 138: Географія. Черні - вці: ЧНУ, 2002. С. 37-45.
75. Шаблій О.І. Академік Степан Рудницький: Фундатор української географії. - Львів; Мюнхен, 1993.
76. Ющенко Ю.С. Загальна гідрологія. Навчальний посібник. - Чернівці: Зелена буковина. - 2005. - 368с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Краєзнавчо-пошукова робота

Тема:

**ХАРАКТЕРИСТИКА ГІДРОЛОГІЧНОГО РЕЖИМУ Р. БІЛИЙ
ЧЕРЕМОШ У С. ДОВГОПОЛЕ**

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНІ УМОВИ БАСЕЙНУ РІЧКИ ЧЕРЕМОШ

- 1.1. Геотектонічні та орографічні умови
- 1.2. Кліматична характеристика території
- 1.3. Ґрунтовий та рослинний покрив

РОЗДІЛ 2. ГІДРОЛОГІЧНИЙ РЕЖИМ РІЧКИ БІЛИЙ ЧЕРЕМОШ ТА ЙОГО ВЛАСТИВОСТІ

- 2.1. Гідрохімічний режим та якісний стан води
- 2.2. Характеристика долини річки Білий Черемош
- 2.3. Основні гідрологічні характеристики річки Білий Черемош у
с. Довгополе.

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

Вступ

Одним із найважливіших видів природних ресурсів є вода. Водні ресурси є національним багатством кожної країни та однією з природних основ економічного розвитку. Вони забезпечували всі сфери життя і господарської діяльності людини, визначали можливості розвитку промисловості та сільського господарства, планування поселень, організацію відпочинку та оздоровлення людей. Сьогодні вода розглядається не тільки як природний ресурс, але й має важливе соціальне значення.

Актуальність теми полягає в нинішньому катастрофічному стані водних ресурсів. Наше дослідження стосується гідрології річки Білий Черемош у селі Довгополе, але ця проблема характерна для всієї України.

Предметом даної роботи є водні ресурси басейну гідрології річки Білий Черемош у селі Довгополе.

Предметом цього тематичного дослідження є вивчення гідрологічних особливостей річки Черемош у селі Довгополе.

Метою даної роботи є аналіз гідрологічних особливостей річки гідрології річки Білий Черемош у селі Довгополе.

Для досягнення цілей дослідження були вирішені наступні завдання:

- 1) Проаналізувати фізико-географічні умови району дослідження;
- 2) Дослідження гідрологічних особливостей річки Черемош у селі Довгополе;
- 3) Окреслити екологічні проблеми, пов'язані з використанням річки Білий Черемош;

Дослідження цього явища використовує такі методи: метод порівняльної географії, метод балансу, метод якісного аналізу та синтезу, метод літератури, метод статистики та метод математики.

РОЗДІЛ 1.

ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНІ УМОВИ БАСЕЙНУ РІЧКИ ЧЕРЕМОШ

1.1. Геотектонічні та орографічні умови

Долина річки Черемоша охоплює гори, звужуючись у місцях виходу на поверхню густого римованого флішу та розширюючись на ділянках розрідженого римованого флішу.

П'ята тераса (125-140 м в долині Черемоша) розташована краще, ніж шоста тераса, яка має вигляд схилу, оскільки після формування була частково розмита. Значних розмірів (до 1 км завширшки і 3-4 км завдовжки) він досягав на правому березі річки Прут у долині Сірету та нижче за течією від міста Чернівці. Правий схил Прута крутий, тому поверхня п'ятої тераси часто ускладнена зсувами.

Четверта тераса (100-130 м в долині Черемоша) рельєфно помітна, хоча й вона сильно еродована. Характеризується вузькими фрагментами шириною 300-400 м, складеними переважно лесовими ґрунтами.

Як зазначалося вище, четверта тераса Черемошу вища біля села Іспас, з'єднується з підвищенням передгір'я, потім поступово опускається і зливається з такою ж терасою долини Пруту біля села Бабивізі. Її будова біля краю Карпат характеризується наявністю великих валунів і суглинного матеріалу серед бруківки, а в міру наближення до долини Пруту четверта тераса складається з потужних шарів (6-8 м) лесоподібного суглинкового ґрунту. з піском під ним.

Третя тераса (30-40 м в долині Черемоша), мабуть, найкраща з усіх, з гострими, добре збереженими уступами і рівною поверхнею самої тераси. Ширина терас невелика (20-30 м, іноді до 100 м). На правому березі Черемоша ця тераса простежується вздовж усієї долини, за винятком району Вашківців, який був майже повністю розмитий під час формування другої тераси.

Продовженням низу долини Сірету між селами Берегомет і містами Вижниця є широка (довжиною 7 км) долина Багна, в якій розташовані села Багна і Черешенька. К. І. Геренчук (1948) довів, що долина утворилася, коли річка Черемош протікала вздовж Карпатських гір, а внаслідок перекриття річки Черемош під час Валдайського льодовикового періоду стала притокою р. Прут і була занедбана. Долину утворюють дві невеликі річки - Михидра і Миходерка. Геологічна формація терас складається з валунів і бруківок (до 20 м), перекритих суглинками і супіщами і в багатьох місцях високою алевритими глинами.

Через невеликий нахил поверхні долини, велику кількість опадів і майже водонепроникні ґрунти більша частина долини Баня страждає від заболочування, у деяких районах є торфовища малої потужності («Сішня») [26].

Друга тераса (5-15 метрів в долині Черемоша) займає чи не найбільшу площу з усіх терас. Геологічна будова характеризується наявністю потужних сіро-бурих суглинків, зазвичай сірих пісків, рідше жовтих прошарків поперечно-пластового піску і гальки, потім окатаної гальки, що складається переважно з сірого пісковика. Потужність алювію на другій терасі над заплавою р. Прут становить близько 10 м.

Також добре збереглася друга тераса на правому березі Черемошу шириною 102 км, більше схожа на терасу на лівому березі Пруту. Має невеликі пониження — сухі русла річки Черемош та її притоки, які часто змінюють тут напрям течії води. Ще нещодавно у зв'язку з розвитком неотектонічного підняття в районі села Банів притока Бережниць вийшла з русла між селами Коритне та Банів і рушила далі на схід. На Закарпатті потужність осадів другої тераси Черемоша сягає 20-25 м.

Перші тераси (3-5 метрів в долині Черемоша) не поширені і часто відсутні через підмивання берегів під час повені. Занурювався під час катастрофічних повеней (1911, 1928, 1941, 1965, 1969 рр.). Поверхня

порізана, часто стара кам'яна, складається з супіщаних або легких суглинків товщиною 2-3 метри, під якими лежить галька товщиною до 8-10 метрів.

Паводки на правому березі Пруту невеликі, місцями зовсім відсутні, а в місцях злиття річок Прут і Черемос і біля села Маморниця на правому березі паводки значно більші, подекуди сягають 200—300 м на р. Черемос. Висота 1,0 - 1,5 м, але спостерігаються два рівні - низька і висока заплава. Складчасті заплави мають шари гравію, а на високих заплавах часто трапляються супіски. Поверхня заплави нерівна, з численними та старими протоками [26].

Ерозійний рельєф долини притоки займає майже половину площі вододілу і заслуговує на увагу. Оскільки Прут лежить на 100 м нижче Сірету, праві притоки Пруту і Черемоша сильно розмивають вододіл Прут-Сирет. У долинах правий берег здебільшого асиметричний, тому зсувна діяльність від підніжжя схилу до вододілу відбувається найчастіше на схилі.

1.2. Кліматична характеристика території

Надзвичайно важливу роль у гідрології річок і водосховищ відіграє клімат. Такі кліматичні параметри, як кількість опадів і тепловий режим, визначають основні гідрологічні характеристики - стік річки, її тимчасовий розподіл, основні фази гідрологічного режиму.

На клімат басейну Черемоша найбільше впливають широта, абсолютна висота, віддаленість від моря, рельєф місцевості, характер підстилаючої поверхні. Слід відразу зазначити, що клімат гір сильно відрізняється від клімату рівнин. Чим вище гори, тим сильнішою буде ця річниця. Рельєф гірського масиву впливає на силу і напрямок вітрів, розподіл вологи і тепла, танення снігового покриву і складний рослинний покрив. Відомо, що навітряні схили вологіші за підвітряні, що південь тепліший за північ, що на перших ростуть дубові ліси, а на других — бук, ялина чи ялиця. Біля підніжжя гір клімат пом'якшується, а глибше у високогір'ї стає більш континентальним.

Географічне положення, особливості атмосферної циркуляції та місцеві фактори басейну річки Черемоша зумовлюють помірно-континентальний клімат області з м'яким літом, м'якою зимою та рясними опадами. Все місто постраждало від циклону над Атлантичним океаном.

Крім того, деякі особливості кліматичних умов річкового басейну зумовлені наявністю Карпатських гір. Вони служать бар'єром для захисту навколишньої території від поширення арктичного повітря. Це сприяє перевагам вищої температури. При цьому охолоджується саме гірське повітря. Наявність гір також впливає на атмосферну циркуляцію, сприяючи посиленню висхідного руху повітряних мас, тому кількість опадів у гірських районах значно збільшується. Певний вплив на характеристики клімату має і Чорне море. Ці фактори визначають основний закон розподілу температури й атмосферних опадів.

Середньорічна температура коливається від 8°C до 3°C. Найхолодніший місяць – січень. Взимку випадає багато снігу, а влітку йдуть дощі. Липень – найтепліший місяць у горах.

Грози можуть бути протягом усього року, крім зими, кількість грозових днів більше 10 днів. Град може випадати з квітня по жовтень, зазвичай триває 5-15 хвилин вдень [26].

1.3. Ґрунтовий та рослинний покрив

В гірській частині басейну річки Черемош переважають буроземи середньо-опідзолені та гірсько-підзолисті ґрунти, у передгір'ї та на рівнині вони змінюються дерново-середньопідзолистими поверхнево-оглеєними, а в долинах річок – дерново-підзолисто-глеєвими в комплексі з луковими опідзоленими. За механічним складом ґрунти в горах відносяться до піщано-середньо суглинистих, на рівнині - до легко суглинистих. Підстилаючий шар має низьку водопроникність.

Важливу роль у формуванні гідрологічного режиму річок і водойм, формуванні якості води відіграє рослинність. Найгустішою гідромережа є в Карпатах: в середньому 0,5-0,7 км на км². Тут нараховується близько 9426 річок та потічків загальною довжиною 19 793 км та річним стоком більше 12 млрд. м .

Від ступеня заліснення водозбірної площі річкового басейну залежить якісний стан річкової води: із зменшенням заліснення, збільшується ступінь ерозії та потрапляння до річкових вод, під час зливових дощів, значної кількості зважених часток. Значні площі сільсько-господарського призначення в мажа річкових басейнів зумовлюють потрапляння агрохімічних речовин.

Карпати характеризуються великим діапазоном висот, наявністю схилів різної експозиції, фонтів різної потужності й родючості, мають всі передумови для формування різноманітних типів лісу. В ґрунтах і сугрудках формуються такі групи типів: у дубових лісах - діброви і судіброви, в ялицевих - яличини і суяличини, в букових - бучини і субучини, у смерекових - смеречини і сусмеречини тощо. Наявність постійної домішки у корінних насадженнях дає можливість виділити такі типи лісу, як ялицеві діброви, ялиновобукові суяличини, якщо домішки немає, то виділяють чисті смеречини, бучини і т. п. типи лісу. Нині в Карпатах виділено понад 70 типів лісу, які для господарських цілей об'єднують (в групи, підгрупи) до 14 типів лісорослин - них умов. У долинах і передгір'ях Прикарпаття ростуть дубові ліси. У передгірському поясі Закарпаття переважають насадження дуба звичайного й скельного.

РОЗДІЛ 2

ГІДРОЛОГІЧНИЙ РЕЖИМ РІЧКИ БІЛИЙ ЧЕРЕМОШ ТА ЙОГО ВЛАСТИВОСТІ

2.1 Гідрохімічний режим та якісний стан води

Територія басейну р. Білий Черемош багата на підземні води. Їх поширення тісно пов'язане з геологічною будовою та історією розвитку території. Велику роль тут відіграє геохімічна обстановка, в якій формуються і існують підземні води зі специфічним хімічним складом, що багато в чому визначає можливість використання цих вод для природних і господарських потреб. Ці води в основному знаходяться в четвертинних відкладах. Водоносні горизонти представлені переважно неогеново-глинистими відкладами. Грунтові води знаходяться на глибині 1-10 м від поверхні. Запаси води алювію поповнюються за рахунок інфільтрації опадів. Основним компонентом солоності води є гідрокарбонат кальцію. Ці води придатні для господарських цілей. Мінералізація вод водозбору р. Білий Черемош коливається в межах 0,5 – 0,6 г/л. Водоносні горизонти також бувають алювіальними-делювіальними, сарматськими, тортонськими, палеогеновими, крейдовими та ін.

Ресурси мінеральних джерел у горах надзвичайно багаті. На вододілі є хлоридно-натрієва сольова ропа. Давньоалювіальні водоносні горизонти поширені в основному в долині Білого Черемоша, сполучених із надзаплавними терасами. На терасах узбережжя водоносними горизонтами є піщано-галечникові відклади, під якими залягають аргіліти сарматського і тортонського шарів. Давній алювій мав потужність від 5 до 9 м. Горизонт повністю занурений. Залежно від геоморфологічних особливостей її глибина змінюється: на першій і другій надзаплавних терасах Білого

Черемоша вона дорівнює 3-6 м, на третій і четвертій збільшується до 8-26 м. Горизонт відкладається атмосферним поповненням. Рівень води джерела становить 1-2 м на рік, максимальний – з липня по жовтень, мінімальний – з грудня по січень. Водозбагачення пласта дуже нестабільне, коливається від 0,7 до 24,8 м³/год, а в окремих випадках і більше.

Алювіально-делювіальні утворення верховодського типу широко поширені в вододілі р. Черемош, де є водоносні суглинки, леси, прошарки та лінзи піску чи гравію. Залягає на глибині 0,5 - 2 м, іноді глибше, і живиться тільки атмосферними опадами. Дебіт колодязів і джерел не повинен перевищувати 1 м/год. Для водопостачання використовується рідко.

Тому палеозойські водоносні комплекси широко поширені у верхів'ях Черемоша. Утворюється із зон вивітрювання метаморфічних вапняків, кварцитів і сланців до глибини 15-20 метрів. Вода комплексу прісна, кальцієво-карбонатного типу. Горизонти здебільшого зустрічаються в малонаселених гірських районах і мають обмежене використання.

У мінеральних водах басейну переважають первинні скельні водойми з високою мінералізацією. Усередині затоки солоність підвищується до 300 г/л – їх називають розсолами. Ці розсоли використовують для виготовлення солі.

Два джерела солоної води утворюють потік на рівнині Салат. Село Голошина розташоване вище за течією Білого Черемошу (Путильський район). На правому березі річки є вихід мінеральних вод. Хлоридно-натрієво-кальцієвий склад, мінералізація 104 г/л. Його хімічний склад: 14 мг/л двовалентного заліза, 8 мг/л бромю. На рівній поверхні терас, приблизно за 30 метрів від лівого берега Черемоша, у неглибокій криниці виявлено солонувату воду, сольовий склад якої

подібний до долинної, тільки менш мінералізований, тому води Голошиної можна використовувати в лікувальних цілях.

Водні ресурси річки Черемош використовуються для виробництва гідроелектроенергії, водопостачання, лісозаготівлі та гідротехнічного благоустрою. Енергія потоку води здавна використовується в рідинних механічних пристроях, насамперед у водяних млинах малого об'єму. Водопостачання населених пунктів, промислових підприємств і сільського господарства здійснюється переважно за рахунок підземних і каналних вод Черемоша. Деревні сплави збереглися сьогодні лише на Черемоші та його притоках. Тому що це призводить до руйнування і знищення берегів, і пригнічення і знищення фауни.

Водночас використання природних вод р. Черемош є незначним і все ще відстає від потреб народного господарства та населення. Однією з причин такого відставання є дуже складна гідрологія річки Черемош, яка зумовлена різкими коливаннями рівнів води.

Продуктивне використання річкового стоку ускладнює різкі коливання рівня води протягом року. Тому необхідно регулювати потік за допомогою водойми. Це сприятиме покращенню водопостачання різних галузей народного господарства та населення, а також стане надійним засобом боротьби з паводками, які завдали величезної шкоди території річки білий Черемош.

2.2. Характеристика долини річки Білий Черемош

Долина річки Білий Черемош сильно звивиста, V-подібна, шириною по дні від 50 метрів за верхів'ях до 200 м. Схили опуклі, круті, місцями близькі до прямовисними, які поросли лісом, рідше травою. Заплава річки двостороння, переважна ширина її від 20 до 120 м. Поверхня її нерівна, пересічена, є вимоїни, і навіть підвищення

заввишки до 0,8 метрів і зниження глибиною 0,2—0,6 м. Річище слабозвивисте, помірковано розгалужене. Острови трапляються досить часто, довжина їх 50—300 м (іноді до 500 м), ширина 10—80 м, висота 0,5—1,5 м. Острови зарослі чагарником, складені піщано-гальковими ґрунтами, в повені затоплюються. Ширина річки змінюється від 10 до 75 м, переважна 20—30 м, глибини 0,9—1,2 м. На більшій частині річище незаросле, дно нерівне, кам'янисте, місцями піщано-галькове і скельне [14].

Основною проблемою, що спричинена людською діяльністю є те що у верхній частині басейну русла річок та тимчасових водотоків є завалені відходами від лісокористування а також побутовими відходами. Така ситуація може спричинити своєрідні "затори", що може викликати досить значне підняття рівнів води, при цьому меншою мірою в руслі посилюються горизонтальні деформації. Подібна ситуація спостерігалася при дощовому паводку в липні 2006 р. Для річки білий Черемош досить характерною є проблема активізації ерозійних процесів внаслідок вирубування лісу.

2.3. Основні гідрологічні характеристики річки Білий Черемош у н. п. Довгополе.

Водний режим річки Білий Черемош характеризується суттєвими змінами протягом року. Найбільш інтенсивні підняття рівнів спостерігаються весною і на початку літа, коли тануть сніги в горах і випадають дощі [. Середні багаторічні модулі стоку коливаються в межах від 10 до 12 л/с·км².

Річка характеризується паводковим режимом. Досить часто спостерігається змішаний тип формування весняної повені: не тільки за рахунок танення снігу, а й через випадання дощу на поверхню водозборів. В

таких випадках водопілля на річках характеризується особливо високими підняттями рівнів води.

Внутрірічний розподіл стоку в досліджуваному басейні визначається співвідношенням опадів і випаровування протягом року. У режимі формування річного стоку можна виділити певну закономірність, а саме, відмічаються два максимуми і два мінімуми. Перший максимум формується талими водами в період весняної повені і набагато перевищує другий, що спостерігається в осінньо-зимовий період від випадання злив.

Для водозборув Білого Черемошу, при його середній висоті більше 1000 м, весняна повінь проходить у квітні-травні, з максимумом у квітні. Високо в горах (вище 1200 м) максимальний стік відмічається в травні.

Мінімум стоку спостерігається як в теплий, так і холодний період року. Перший мінімум встановлюється у вересні-жовтні і пов'язаний з різким зменшенням опадів, другий формується в січні-лютому, коли відсутній поверхневий стік і вичерпуються запаси підземних вод.

Осінь і зимова межені нестійкі і нетривалі. Порушуються дощами та відлигами. Зимова межень проявляється чітко тільки в період зі стійкими від'ємними температурами повітря і триває не більше 2 місяців. При відлигах зимовий стік істотно збільшується, перериваючи меженний період. Тому у формуванні весняного водопілля бере участь тільки частина снігозапасів. Такі умови проходження весняного водопілля приводять до утворення складного гідрографу стоку з багатьма піками (рис 2.1).

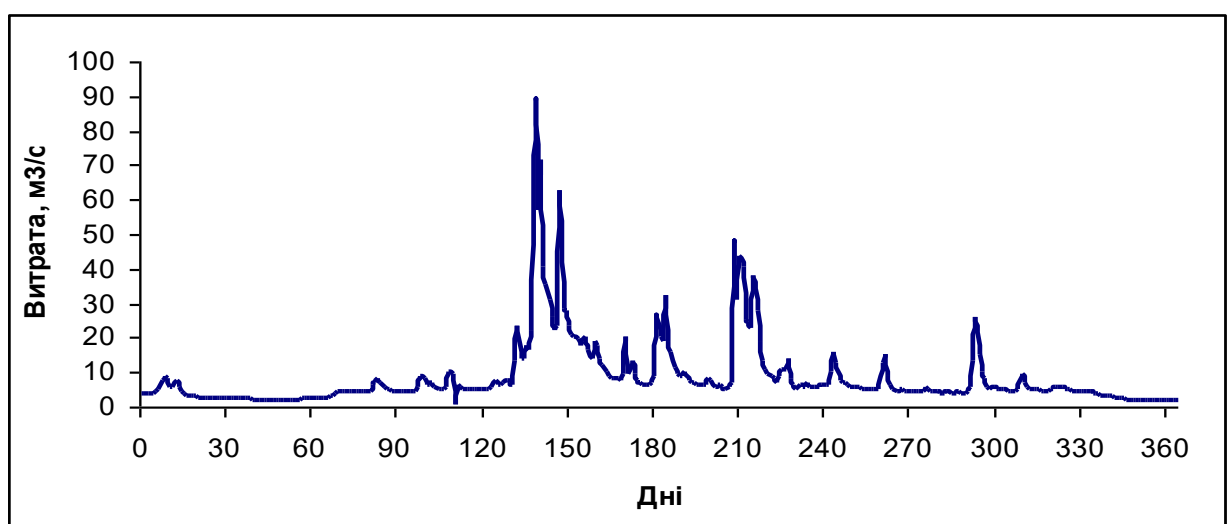

Рис. 2.1. Гідрограф р. Білий Черемош – с. Яблуниця за 1991 рік [1].

Режим рівнів води в річці залежить від її водності і в цілому відповідає коливанням стоку. Амплітуда коливань рівнів на в річці зростає вниз за течією при збільшенні її розмірів та водності. Зростання амплітуди рівнів води залежить також від місцевих умов та ширини долини.

На беззаплавних ділянках русла в обмежених умовах вузької гірської долини висота рівнів води більш чутлива до навіть не значного зростання водності ніж на ділянках широкозаплавного русла в межах передгір'я. Амплітуда коливання рівнів для основних річок басейну змінюється в широких межах (див табл. 1)

Середні багаторічні значення амплітуди коливання рівнів води на в
річці Білий Черемош

Ріка - пункт	ΔH , м
р.Білий Черемош – с.Яблуниця	4,26

Режим швидкості течії у річці складний. Розподіл швидкостей протягом року відповідає сезонним змінам водності: в періоди весняного водопілля та літніх паводків швидкість річок висока, а в межень її величина закономірно знижується.

Таблиця 2.2

Середні багаторічні значення швидкостей течії на річці Білий Черемош

□

Ріка - пункт	Середні багаторічні значення швидкості течії $V_{сер}$ м3/с	Осереднені максимальні значення швидкості течії V_{max} м3/с	Осереднені максимальні значення швидкості течії під час паводків $V_{max, пав}$ м3/с
р.Білий Черемош – с.Яблуниця	0,64	1,05	3,57

ВИСНОВКИ

Надзвичайно важливу роль у гідрології річок і водосховищ відіграє клімат. Такі кліматичні параметри, як кількість опадів і тепловий режим, визначають основні гідрологічні характеристики - стік річки, її тимчасовий розподіл, основні фази гідрологічного режиму.

На клімат басейну Черемоша найбільше впливають широта, абсолютна висота, віддаленість від моря, рельєф місцевості, характер підстилаючої поверхні. Слід відразу зазначити, що клімат гір сильно відрізняється від клімату рівнин. Чим вище гори, тим сильнішою буде ця річниця. Рельєф гірського масиву впливає на силу і напрямок вітрів, розподіл вологи і тепла, танення снігового покриву і складний рослинний покрив. Відомо, що навітряні схили вологіші за підвітряні, що південь тепліший за північ, що на перших ростуть дубові ліси, а на других — бук, ялина чи ялиця. Біля підніжжя гір клімат пом'якшується, а глибше у високогір'ї стає більш континентальним.

Крім того, деякі особливості кліматичних умов річкового басейну зумовлені наявністю Карпатських гір. Вони служать бар'єром для захисту навколишньої території від поширення арктичного повітря. Це сприяє перевагам вищої температури.

Територія басейну р. Білий Черемош багата на підземні води. Їх поширення тісно пов'язане з геологічною будовою та історією розвитку території. Велику роль тут відіграє геохімічна обстановка, в якій формуються і існують підземні води зі специфічним хімічним складом, що багато в чому визначає можливість використання цих вод для природних і господарських потреб. Ці води в основному знаходяться в четвертинних відкладах. Водоносні горизонти представлені переважно неогеново-глинистими відкладами.

У мінеральних водах басейну переважають первинні скельні водойми з високою мінералізацією. У середині затоки солоність підвищується до 300 г/л – їх називають розсолами. Ці розсоли використовують для виготовлення солі.

Водні ресурси річки Черемош використовуються для виробництва гідроелектроенергії, водопостачання, лісозаготівлі та гідротехнічного благоустрою. Водопостачання населених пунктів, промислових підприємств і сільського господарства здійснюється переважно за рахунок підземних і каналних вод Черемоша. Деревні сплави збереглися сьогодні лише на Черемоші та його притоках. Тому що це призводить до руйнування і знищення берегів, і пригнічення і знищення фауни.

Долина річки Білий Черемош сильно звивиста, V-подібна, шириною по дні від 50 метрів за верхів'ях до 200 м. Схили опуклі, круті, місцями близькі до прямовисними, які поросли лісом, рідше травою. Заплава річки двостороння, переважна ширина її від 20 до 120 м. Поверхня її нерівна, пересічена, є вимоїни, і навіть підвищення заввишки до 0,8 метрів і зниження глибиною 0,2—0,6 м. Річище слабозвивисте, помірковано розгалужене.

Водний режим річки Білий Черемош характеризується суттєвими змінами протягом року. Найбільш інтенсивні підняття рівнів спостерігаються весною і на початку літа, коли тануть сніги в горах і випадають дощі [. Середні багаторічні модулі стоку коливаються в межах від 10 до 12 л/с·км².

Річка характеризується паводковим режимом. Досить часто спостерігається змішаний тип формування весняної повені: не тільки за рахунок танення снігу, а й через випадання дощу на поверхню водозборів. В таких випадках водопілля на річках характеризується особливо високими підняттями рівнів води.

Режим швидкості течії у річці складний. Розподіл швидкостей протягом року відповідає сезонним змінам водності: в періоди весняного водопілля та літніх паводків швидкість річок висока, а в межень її величина закономірно знижується.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вишневецький В.І. Гідрологічні характеристики річок України / Вишневецький В.І., Косовець О.О. - К.: Ніка-Центр. - 2003. - 324 с.
2. Водний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. 1995 .№24.
3. Гловацкая Н., Лазуренко С., Жукова И. Безопасность человека и общества: новые ориентиры социально-экономического развития. //Вопросы Экономики.- 1992.-№1.-С.41-52.
4. Данилишин Б.М., Дорогунцо С.І., Міщенко В.С., Коваль Я.В., Нотворов О.С., Паламарчук М.М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України.- К.: РВПС України, 1999-405с.
5. Дані спостережень 2-ТП Держводгоспу України за 1986-2010 роки (електронний варіант).
6. Данілов О.Д., Лапшин Ю.В., Онищенко В.А. Оподаткування місцевими, ресурсними, рентними податками і зборами. Неподаткові платежі: Навч. посібн.- Ірпінь: Академія ДПС України, 2002.-292с.
7. Екологічна оцінка якості поверхневих вод суші і естуарів України.- К.: Мін. Природи України, 1994.- 37с.
8. Костенюк Л.В. Закономірності руслоформування у річковій системі Верхнього Пруту: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук : спец. 11.00.07 „Гідрологія суші, водні ресурси, гідрохімія” / Л.В. Костенюк. – Чернівці, 2012. – 20 с.
9. Костенюк Л.В., Смирнова В.Г. Формування гідрографічної мережі гірської частини басейну Верхнього Пруту // Гідрологія, гідрохімія і гідоекологія. К. : ВГЛ«Обрії», 2010. Том 2(19). С. 105-113.
10. Природа Івано-Франківської області / За ред. К.І. Геренчука / Львів. Вища школа, 1973. - 159 с.
11. Природа Українських Карпат. /За ред. К.І. Геренчука/ Львів. Вид-во Львів, ун-ту, 1968. - 265 с.

12. Тепловой и водный режим Украинских Карпат / Под. ред. Л.И. Са-кали.-Л.: Гидрометеиздат, 1985.-366 с.
13. Цепенда М. Питання розвитку управління водним господарством України// Науковий вісник ЧНУ: 36. наук. пр. Вип. 138: Географія. Чернівці: ЧНУ, 2002. С. 37-45.
14. Ющенко Ю.С. Загальна гідрологія. Навчальний посібник. - Чернівці: Зелена Буковина. - 2005. - 368с.

Проект

*Село моє, для мене ти єдине
Для мене ти, як сонце і земля,
Як матір рідна і єдина,
Для мене ти, як райдуга жива!*

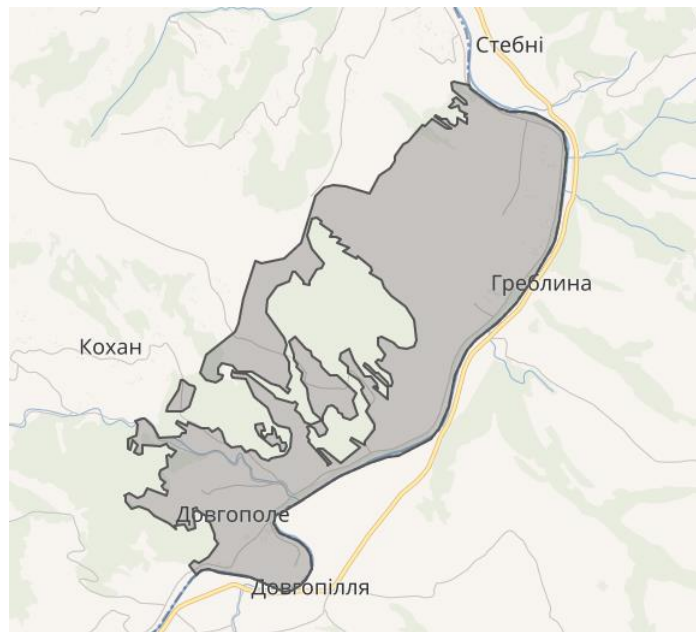
Карпати – один з найпривабливіших куточків України. Чудові та різноманітні його краєвиди гір перекраєні голубими річками, а вздовж шляхів красуються в кучерявих садках великі села з чепурними хатами.

Географічне положення села Довгопілля

Довгопілля - село, центр старостинського округу, лежить на березі річки Білого Черемошу, за 25 км від районного центру та 42 км від залізничної станції Вижниця.. Сільській Раді підпорядковані населені пункти Кохан і Полянки. Площа села – 11,6 км²

Довгополе розташоване на заході України, в Івано-Франківській області Верховинського району та входить до складу Білоберізької сільська громада. На території області, село розташувалось в її південній частині , за координатами: 48°04'26" північної широти і 24°58'09" східної довготи.

Воно межує із такими селами : Стебні, Кохан, Довгопілля, Греблина (мал.2.).

Мал.2. Карта села Довгополе

Село розташоване на півдні області в самому центрі великої карпатської дуги, у найвищій частині Українських Карпат, у найбільш високогірній частині області.

Село є одним з найвіддаленішим від обласного центру Прикарпаття та не має залізничного сполучення. Географічне положення села в господарському відношенні є не досить вигідним.

Населення села Довгополе

Згідно з переписом УРСР 1989 року чисельність наявного населення села становила 587 осіб, а згідно перепису населення 2001 року на території села проживало 606 осіб, станом на 2021 р. – 610 осіб.

Густота населення, на сьогоднішній день, становить 53 чол/ км².

Розподіл населення за рідною мовою за даними перепису 2001 року становить:

- Українська – 99,67 %.
- російська – 0,33 %.

Вікова структура населення села:

- 0-17 років – 22%;
- 17-60 – 53 %;
- Старше 60 років – 25%

Частка працездатного населення – 37%.

Зайнятість населення села:

- зайняті – 151 людина(17-освіта; 6-медицина;97 – сільське та лісове господарство;5- транспорт; 2- бухгалтерія; 3-культура; 5– соціальна сфера; 10-торгівля);
- безробітні – 75 людини.

Господарська діяльність

Господарство села Довгополе є складовою частиною господарського комплексу Білоберізької територіальної громади.

На території села ведуться такі види господарської діяльності, як торгівля та сільське господарство. Здійснюється підприємницька діяльність.

На території села працюють три магазини: 2 продовольчих та 1 просилловий магазин.

Підприємницька діяльність в Довгополі представлена :

- надання транспортних послуг;
- заготівля та перевезення сільськогосподарської продукції;
- заготівля та перевезення лісової промисловості;
- роздрібна торгівля промисловими товарами, вживаними речами;

В селі наявні підприємства лісозаготівлі та деревообробництва. Працює Цех по виготовленню тирсо брикету та пиломатеріалів. Виготовляється чотирьох брикет із радіальним отвором.

Соціальна сфера

У тісному взаємозв'язку з виробничою сферою перебуває соціальна сфера. Її галузі задовольняють потреби людей у матеріальних та духовних послугах. До складу цієї сфери входять освіта, наука, культура, мистецтво, охорона здоров'я, фізкультура і спорт, побутове обслуговування, торгівля, зв'язок тощо. Важливе значення в селі надається розвитку освіти.

Школа в Довгополі – одна найстаріших в окрузі. Була заснована в 1779 році, про що свідчать архівні документи Львівського державного архіву. До 1901 року школа була однокласною, пізніше була реорганізована в двокласну. В школі вчили польську та українську мови, Божий закон, арифметику. Вчитися було нелегко, якщо не вивчив завдання уроку, то вчитель бив дітей палицею. Учні, які погано вчилися, виганяли із школи. Щонеділі приходив священик і вчив Божого закону. У школі вчилося 14-20 дітей. Після закінчення дворічної школи, учням видавали свідоцтво польською мовою. Книги для навчання і дощечки, на яких писали учні носили в торбинках із дерева. Замість рахівниць діти використовували нанизану на нитку квасоллю.

В 1940 році школа діє в селі Полянки. Але в Довгополі функціонує початкова школа, єдиним вчителем якої був Микола Мафтейович Гулейчук. У 1959 році школа знову діє в селі Довгополе. Вчителями школи були вихідці з Східної України: Валентина Хист, Олександр Тимофіїв, Ярослав

Мельник. У 1982 році при школі заснований історико-краєзнавчий музей-кімната. Засновником музею є вчитель історії Марія Михайлівна Пантелюк. В 1998 році в експлуатацію введено новий корпус Довгопільської ЗОШ. В 2000 році школа реорганізована з I-II ступенів в школу I-III ступенів.

В селі функціонує Довгопільський заклад дошкільної освіти (дитячий садок) "Струмок" Білоберізької сільської ради. Кількість персоналу – 10. Кількість дітей – 34. Кількість груп – 2.

Церква в Довгополі

Релігійне життя в Довгополі ніколи не було осторонь довгопільчан. Церква в Довгополі заснована в 1779 році. Це була найстаріша церква в басейні річки Білий Черемош. Церква була греко-католицькою, названа на честь архистратига Михаїла. В 1875 році була збудована нова церква. Церкву будували майже 50 років. Будівництво церкви давалося дуже важко. Церква була збудована без жодного цвяха. Будівничі замість цвяхів використовували тиблі (тиблі – дерев'яні цвяхи). Церква була покрита гонтою (гонта – дерев'яні колени дощечки). Іконостас церкви розписував відомий український художник Іван Труш. Це була найбагатша та найкраща церква на річці Білий Черемош. Вагомий вклад в розвиток церкви, релігійного життя громади вніс відомий священик Іван Йосипович Попель. Службу Божу в Довгополі він прибув правити в 1895 році. Іван Попель був не тільки священиком, але й вчителем та порадиником для довгопільців, громадсько-політичним діячем. 1895 році у Довгополі він заснував товариство "Просвіта". На запрошення Івана Попеля в Довгополі приїжджали Іван Франко, Іван Труш, Леся Українка, Марійка Підгірянка. В 1921 році від завданих побоїв польської жандармерії священик помер, похований на місцевому цвинтарі. В 2013 році громадою села Довгополе було встановлено новий пам'ятник на могилі священика.

Церква Св. Михаїла

В 60-х р. ХХ радянська влада заборонила правити Службу Божу в церкві. Церква використовувалася, як складське приміщення. В серпні 1983 року, коли всі селяни були на сінокосі, високо в горах, місцева влада привезла ув'язнених – знищити церкву. Церковні книги та документи, частину іконостасу було перевезено до найближчої церкви в село Черемошна. На початку 90-х р. ХХ з ініціативи громади села на фундаменті старої церкви збудовано нову. Священиком нової церкви став Назарій Ілліч Павлюк. Біля церкви є дзвіниця та каплиця.